

Eirik Lunaas

Kobberhandelen i Trondheim: En næring for de få?

En studie av kobberhandelen og kobberhandlerne i Trondheim mellom 1751 og 1780.

Masteroppgave i lektorutdanning i historie
Veileder: Ida Bull
Trondheim, mai 2017

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Tiden er kommet for å skrive noen siste ord. Det har vært interessant, men også krevende å skrive denne masteroppgaven som en avslutning på lektorutdanningen i historie. Studiet har gitt meg både faglig tyngde og praktiske erfaringer som gjør at jeg nå føler meg klar for å ta fatt på læreryrket.

Innspurten på studiet har lært meg mye, men det hadde ikke gått uten hjelp fra andre. Jeg ønsker først å takke professor Kristine Bruland og Ragnhild Hutchison for god hjelp og veiledning under oppstartsfasen av prosjektet. De var imøtekomende når jeg tok kontakt i forbindelse med kobberprosjektet de jobber med ved Universitetet i Oslo, og kom med forslag til både tema og relevant litteratur for min oppgave. Videre skal Ann Magrit Hågensen ved Thomas Angells Stiftelser ha en takk for at jeg fikk komme for å ta en titt i arkivene til stiftelsen.

En stor takk rettes selvfølgelig til min veileder, professor Ida Bull, som gjennom denne våren har kommet med konkrete konstruktive tilbakemeldinger på det jeg har skrevet, og gitt meg troen på at dette var noe jeg skulle klare.

Sist, men ikke minst vil jeg takke min samboer, Trude, for råd, korrekturhjelp, motivasjon, og for at du har holdt ut med meg de siste månedene.

Eirik Lunaas

Trondheim, 15.05.2017

Innholdsfortegnelse

1. Kobberhandelen: En næring for de få?	1
Kobberhandelen	1
Avgrensning og problemstilling	1
Kildene	2
2. Historisk bakteppe	5
Kjøpstaden Trondheim.....	5
Kobberverkene	6
Kobberhandlerne.....	9
3. Kobberhandelen fra 1751 til 1767	15
Horneman og Angell 1751 til 1756.....	16
Meincke og Beyer 1751 til 1757	18
Hvor hentet de kobberet fra?.....	20
Maktforholdet endres 1757 til 1767	22
Nye kjøpmenn utmerker seg	24
De mindre kobberhandlerne mellom 1751 og 1767.....	26
Oppsummering av kobberhandelen mellom 1751 og 1767	29
4. Kobberhandelen fra 1768 til 1780	33
Arven etter Hans Horneman og Thomas Angell	33
De fire store innen kobberhandelen mellom 1768 til 1780.....	35
Familien Beyer og familien Meincke.....	36
Familien Lysholm og familien Friedlieb	39
De mindre kobberhandlerne mellom 1768 og 1780.....	44
De nye av de mindre kjøpmennene i kobberhandelen.....	46
Oppsummering av kobberhandelen mellom 1768 og 1780	48
5. En næring for de få	51
Kobberhandelen 1751-1780	52
Innfløkte familieforhold.....	55
Fremtredende kvinner og skipsredere	57

Tiendekobberet.....	58
Fortsatt en næring for de få	59
Litteraturliste.....	63
Kilder	65

1. Kobberhandelen: En næring for de få?

Kobberhandelen

Kobber var på 1700-tallet en av de viktigste eksportvarene fra Trondheim. Kobberet ble i hovedsak produsert ved kobberverk i Trondheimsregionen, og fraktet med hest og kjerre til kjøpmenn i byen. Derfra ble det meste av kobberet eksportert til Amsterdam eller Hamburg. Det er anslått at verdien av denne eksporten var på størrelse med trelast-, fisk- og annen eksport fra Trondheim til sammen.¹ Noe av det kobberet som ikke ble eksportert var kongens tiendekobber. Bergverkene var på denne tiden pålagt å betale tiende til kongen. Det vil si at kongen fikk utbetalt kobber som en form for skatt fra verkene. Dette tilsvarte om lag 10 % av produksjonen. Noe av dette beholdt kongen selv, mens noe ble solgt til høystbydende på auksjon i Trondheim.²

To av kjøpmennene som tok del i denne handelen var Hans Horneman og Thomas Angell. Disse var blant de største innen kobberhandelen på midten av 1700-tallet. Når de døde på midten av 1760-tallet åpnet de potensielt veien for andre kjøpmenn til å ta del i kobberhandelen. Dette, samt mer vil være fokuset i denne oppgaven. Gjennom å kartlegge kobberhandelen før og etter disse dødsfallene, og samtidig trekke inn betydningen av tiendekobberet vil denne masteroppgaven kunne tilføre ny informasjon til historiefaget.

Avgrensning og problemstilling

Denne oppgaven vil ta for seg kobberhandelen i Trondheim mellom 1751 til 1780. Den vil se nærmere på kjøpmennenes aktivitet innen kobbereksperten, både som eksportører, deltakere på kobberauksjoner, og som partisipanter ved bergverkene i Trondheimsregionen. Dette var kobberverkene på Røros, Løkken, Selbu, Kvikne og Folldal. Perioden mellom 1751 og 1780 er valgt med bakgrunn i at to av Trondheims mest kapitalsterke kjøpmenn, Thomas Angell og Hans Horneman, døde i løpet av 1760-tallet. Disse var i tillegg til andre næringer, godt representert i kobberhandelen. Derfor er dette en interessant periode for å kunne se på utviklingen innen kobberhandelen. Den bakre grensen på oppgaven er satt til 1751 fordi kildene til kobbereksperten bare går tilbake til dette året. Den fremre grensen er satt til 1780

¹ Supphellen, 1997: 273

² Sprauten, 1976: 71

for å kunne få med et helt tiår med kobberhandel etter Hans Hornemans og Thomas Angells død.

Det er tidligere ikke skrevet mye om kobberhandelen i Trondheim på midten av 1700-tallet. Det finnes litteratur om Røros kobberverk og om Trondheim på 1700-tallet som er innom kobberhandelen, men da bare på et overfladisk nivå. Når det gjelder kobberauksjoner er dette et så godt som uberørt tema. Det eneste er Knut Sprauten som i sin hovedoppgave fra 1976 nevner at tiendekobber ble solgt på auksjon i Trondheim på 1700-tallet.³ Dessverre er det å skrive en oppgave om bare kobberauksjonene for begrenset. Det å se på kobberauksjonene i sammenheng med resten av kobberhandelen i Trondheim kan derimot være interessant, og med samtidig dekke noen hull i forskningen på feltet. Det å se på hvordan kobberhandelen utviklet seg mellom 1751 til 1780 vil være et sentralt fokus i min oppgave, og da mer spesifikt på tiårene før og etter Thomas Angells og Hans Hornemans død på 1760-tallet. Innenfor dette vil det være flere mindre spørsmål jeg ønsker å svare på. For det første vil det være interessant å se på hvem som var de ledende skikkelsene i kobberhandelen før og etter 1767. Hvem var disse menneskene og hvordan var forholdet mellom dem? Var det bare kapitalsterke kjøpmenn som deltok i kobberhandelen, eller er det mulig å finne spor etter mindre kjøpmenn som kjøpte kobber? I tillegg vil det også være interessant å se på hvilken rolle tiendekobberet spilte for handelen. Mer konkret vil problemstillingen for denne oppgaven være: Hvordan utviklet kobberhandelen seg i Trondheim mellom 1751 og 1780, og hvem var de ledende kjøpmennene innenfor denne næringen? Var det en næring for mange, eller var det en næring for få?

Kildene

For å svare på problemstillingen er det brukt både primærkilder og sekundærkilder. Det er i hovedsak tre forskjellige primærkilder. Disse er årlige kobbertollregnskap for Trondheim i perioden 1751 til 1780, bergregnskap for Røros kobberverk for hvert år mellom 1750 og 1780, og en journal med auksjonsprotokoller fra perioden mellom 1728 til 1780. Av sekundærkilder er det i hovedsak bøker, doktorgradsavhandlinger og artikler som omhandler de forskjellige kobberverkene, kobberhandlerne, Trondheim på 1700-tallet og kobberhistorie. Ida Bull og Gunnar Brun Nissen er gjengangere blant sekundærlitteraturen. Et personregister skrevet av Christian Thaulow er også blitt brukt, men da bare når informasjon om enkelte

³ Sprauten, 1976: 71

personer ikke var tilgjengelig i annen sekundærlitteratur. Videre følger en kort presentasjon av de tre primærkildene. Alle er håndskrevet med gotisk skrift.

Kobbertollregnskap

Kobbertollregnskapet er årlige tollbøker for Trondheim i perioden fra 1751 og 1793.

Tollbøkene inneholder informasjon om kobbereksperten, og sier hvem som eksporterer, med hvilken skipper, mengde, destinasjon, og fra hvilket kobberverk kobberet stammet fra.

Mengden er registrert i skippund, der ett skippund tilsvarte 159,8 kilo.⁴ I denne kilden er det i hovedsak en liste som viser et sammendrag for det gjeldende året over alle de faktorene som er nevnt over, som er blitt brukt i denne oppgaven.

Bergregnskap for Røros kobberverk

Bergregnskapsbøkene er årlige oversikter over bergverkets økonomi. I disse bøkene finnes en oversikt over partisipaner de aktuelle årene. Det er disse listene som er brukt i denne oppgaven. Listene inneholder navn på partisipantene, antall parter, og kobberutbytte det gjeldende året. I tillegg viser listene hvor mye kobber som ble levert som tiende til kongen.

Bergregnskapet er brukt for å få en detaljert oversikt over partisipantene ved Røros kobberverk siden dette var det største verket på 1700-tallet. For de andre bergverkene (Løkken, Selbu, Folldal og Kvikne) er det brukt oversikt over partisipaner funnet i sekundærkilder som omhandler de forskjellige verkene. Grunnen til at bergregnskapet for 1750 er tatt med, er at noe av kobberet kjøpmennene fikk i utbytte dette året, mest sannsynlig ble eksportert året etter.

Auksjonsprotokoll 1728-1780

Dette er en protokoll over enkelte auksjoner som ble holdt i Trondheim i gjeldende periode. Blant auksjonene finner vi salg av tiendekobber. Ut fra protokollen kan man se hvem som kjøpte, hvor mye, og prisen per skippund kobber. Auksjonene strekker seg fra 1742 til 1779, og var på mellom 200 til 400 skippund per gang. Det var auksjon på tiendekobber 2-3 ganger hvert tiår i perioden mellom 1750 og 1780.

⁴ Nissen, 1976: 298

Hvordan ble disse brukt?

Primærkildene og sekundærkildene er blitt brukt til å få en oversikt over kobberhandelen i Trondheim mellom 1751 og 1780. Listene for kobbereksport gav en indikasjon på hvor mye hver enkelt kjøpmann eksporterte årlig, mens bergregnskap fra Røros, auksjonsprotokoller og sekundærlitteraturen om kobberverkene viste hvordan kjøpmennene tilegnet seg kobberet de eksporterte. Ved å sammenligne disse kildene får man en oversikt over kobberhandelen for de enkelte aktørene. Videre har man ved å følge disse kildene over flere år dannet seg et bilde over utviklingen i kobberhandelen i Trondheim.

For å gjøre fremstillingen mer ryddig har perioden fra 1751 til 1780 blitt delt inn i to mindre perioder, da 1751-1767, og 1768-1780. Grunnen for denne oppdelingen er at to av de største innen kobberhandelen på midten av 1700-tallet, Hans Horneman og Thomas Angell, dør i henholdsvis 1764 og 1767. Dermed kan denne oppdelingen bidra til å se om deres dødsfall utgjør noen forskjell i kobberhandelen i Trondheim.

Kobberhandlerne vil bli delt inn i to hovedkategorier; de mindre og de store kobberhandlerne. De store er de som over en tidsperiode tilegner seg, og eksporterer mye kobber fra Trondheim. De mindre er kjøpmenn som deltar på flere av arenaene innen kobberhandelen, men som eksporterer langt mindre kobber enn de store i samme periode.

Det å bruke slike kilder byr på noen utfordringer. For det første er dette skriftlige kilder som er skrevet for hånd. Det betyr at det er enkeltpersoner som har skrevet disse. Bestikkelser, skrivefeil eller andre unøyaktigheter kan forekomme. Dermed har man ingen garanti for at det som er skrevet representerer den fulle sannheten. Det betyr at troverdigheten til oppgaven kan svekkes, men siden denne oppgaven følger utviklingen over tid vil det store bildet likevel være nærme virkeligheten. Videre har det personlig vært en utfordring at kildene er skrevet med håndskrevet gotisk skrift. Dette fører til stor variasjon på lesbarheten, og det har til tider vært vanskelig å tolke hva som er skrevet. Siden mye av oppgaven er bygd på tallmateriale fra kildene (som ligner dagens skriftstil), skal ikke dette ha hatt noen påvirkning for konklusjonene i oppgaven.

Videre vil det følge fire kapitler. I andre kapittel vil det bli redegjort for det historiske bakteppe for oppgaven. Deretter følger to empiriske kapitler hvor materiale funnet i kildene blir presentert. Til slutt er det et kapittel hvor empirien fra de to foregående kapitlene blir sammenfattet, drøftet og sett i sammenheng med problemstillingen

2. Historisk bakteppe

I dette kapittelet vil det bli presentert et historisk bakteppe for oppgaven. Det vil med utgangspunkt i perioden mellom 1751 og 1780 bli redegjort for kjøpstaden Trondheim, kobberverkene i Trondheimsregionen og kobberhandlerne i Trondheim.

Kjøpstaden Trondheim

Som nevnt tidligere fikk partisipantene utbytte fra bergverkene i kobber. Dette kobberet ble i hovedsak fraktet til Trondheim og eksportert videre med skip. Trondheim var på denne tiden den tredje største byen i Norge, og et viktig senter for handelen i landets nordlige deler. Kobber, fiskeprodukter og trelast var de viktigste eksportvarene for Trondheim på 1700-tallet. Mye av eksporten gikk til store havner i Amsterdam, Hamburg og København, men det ble også eksportert til havner i Spania, England, Skottland, Russland og Sverige.⁵ Fiskeeksporten hadde nedgangstider fram mot 1750, mens kobberhandelen steg jevnt, men svakt gjennom perioden. Trelast og skipsfart ble også viktige næringer på 1700-tallet.⁶

Byen var på 1700-tallet dominert av noen få kapitalsterke familier. Bull viser til familiene Angel og Hornemann som fremtredende i handelen på denne tiden.⁷ De var spesielt store i kobberhandelen i perioden mellom 1751 og 1780. Angell med 18 parter i Røros kobberverk, og forelegger for enda flere, og Hornemann med opp mot 24 parter ved samme verk, og som eier av Selbu kobberverk.⁸

Kobberhandelen var på starten av 1700-tallet en næring som var fordelt mellom ytterst få.⁹ Angell og Hornemann er allerede nevnt. I tillegg kan familiene Hammond, Mølmann, Hagerup og Meincke nevnes. Det som er felles for mange av disse er at mange av familiene har en opprinnelse fra Tyskland, ofte Flensburg, og omtrent alle hadde en universitetsutdannelse fra enten København eller andre universiteter i Europa.¹⁰

Hans Hornemann og Thomas Angell døde begge i løpet av 1760-tallet. O. J. Johansen skriver at dette bidro til at vi ser flere nye kjøpmenn mot slutten av 1700-tallet. Familien Meincke med Hilmar og sønnen Henrich ble dominerende i kobberhandelen med sine 38

⁵ Johansen, 1929: 125-127

⁶ Supphellen, 1997: 269

⁷ Bull, 1998

⁸ Sogner, 1962: 334

⁹ Supphellen, 1997: 273

¹⁰ Thaulow, 1919

parter i Røros kobberverk.¹¹ I tillegg hadde de forbindelse gjennom giftermål til familien Lysholm, som også var aktiv i kobberhandelen. Sammen med familiene Meincke og Lysholm er rådmann Friedlieb, med sine 23 parter i Røros kobberverk, noen av kjøpmennene som ble sentrale i kobberhandelen i Trondheim på 1700-tallet.¹²

Kobberverkene

Videre følger en oversikt over de sentrale kobberverkene i Trondheimsregionen på 1700-tallet. Verkene produserte årlig kobber, som i hovedsak ble eksportert videre ut fra Trondheim. Hovedfokuset vil ligge på verkene i den perioden som denne oppgaven omhandler, altså 1750 til 1780.

Røros Kobberverk

Røros kobberverk er det største kobberverket i Norges historie. Historien om Røros kobberverk strekker seg tilbake til 1644, hvor det startet med prøvedrift rundt Raudhammeren utenfor Røros. Driften startet for fullt etter opprettelsen av gruva Gamle Storwarts i 1645. Lorentz Lossius var verkets første direktør.¹³

De første årene var produksjonen noe begrenset. Frem til 1700-tallet lå den årlige produksjonen i snitt på ca. 124 tonn. Utover 1700-tallet ble det gjort flere kobberfunn, og produksjonen steg gradvis frem mot et toppunkt på 523 tonn i snitt for perioden 1771-1780. Dette var ca. 100 tonn over snittet for siste halvdel av 1700-tallet.¹⁴ Dette gjør at perioden mellom 1750 og 1780 var en av de mest produktive i verkets historie.

Kobberverkene på denne tiden var finansiert gjennom partisipantskap. Partene kunne kjøpes av kjøpmenn. Dette gjorde kjøpmennene til deleiere i verket, og de var med det pliktige til å bidra med kapital eller varer for driften av verket, med utgangspunkt i antall parter de eide. I retur fikk de kobber. Mengden kobber var bestemt ut ifra produksjonen og hvor mange parter den enkelte eide.¹⁵ Røros kobberverk var i perioden 1750 til 1780 delt inn i 172 parter.¹⁶

Disse partene var i starten av verkets historie eid av Kongen og kapitaleiere fra både Hamburg og København. I løpet av starten på 1700-tallet overtok borgere fra Trondheim

¹¹ Johansen, 1929: 148-150

¹² Øisang, 1942: 164

¹³ Øisang, 1942: 16

¹⁴ Vogt, 1895: 139

¹⁵ Nissen, 1976: 164

¹⁶ Øisang, 1946: 124

gradvis eierandelene i verket. Fra 1720, og gjennom resten av 1700-tallet var det i hovedsak trondheimsborgere som satt både som partisipanter og vareleverandører til verket.¹⁷ Mellom 1750 og 1780 var flere kapitalsterke kjøpmannsfamilier aktive som partisipanter ved verket. Av disse var det familien Angell, familien Horneman, familien Meincke, familien Friedlieb og familien Lysholm som til forskjellige tider satt med flest parter i verket. I tillegg til dette var det noen enkeltpersoner som eide rundt 20 parter i verket.¹⁸

Løkken verk

I tillegg til Røros kobberverk var det flere mindre kobberverk i Trøndelag. Løkken kobberverk i Meldal var det største av disse på 1700-tallet. Verket produserte normalt mellom 300 og 500 skippund kobber årlig på 1700-tallet.¹⁹ Mellom 1752 og 1761 lå det årlige produksjonen i snitt på 394 skippund.²⁰

Driften i Meldal ble først satt i gang i 1654. Med unntak av noen år var produksjonen høy nok til at verket gikk med overskudd den første tiden, men fra 1736 gikk verket årlig med underskudd. På denne tiden var det Hans Müller som var direktør ved verket.²¹ Han var også den største partisipanten på denne tiden. Underskuddene varte helt frem til 1761. I løpet av denne perioden fikk verket innvilget noen år med tiendefrihet. De hadde full frihet noen år på 1740-tallet, og 50 prosent fritak fra 1755 til 1768. I sistnevnte periode hadde verket også tollfrihet.²² Dette førte til at verket fikk snudd underskudd til overskudd, og fra 1761 til 1778 gikk verket med et samlet overskudd på rundt 39 000 riksdaler.²³

Løkken verk var et partisipantskap bestående av 56 parter. Av de største partisipantene på 1700-tallet finner vi flere medlemmer av Angell-familien, Hans Horneman, familien Sommer og familien Müller. På andre halvdel av 1700-tallet var det brødrene Hilmar og Henrich Meincke som var de dominerende partisipantene med sine 21 parter rundt 1770.²⁴

Driften ved Løkken verk ble lagt ned i 1987. Da hadde det vært produsert kobber årlig siden 1654, med unntak av mellom 1851 og 1891.

¹⁷ Supphellen, 1997: 273

¹⁸ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1750 t.o.m. 1780

¹⁹ Supphellen, 1997: 273

²⁰ Løkken verk, 1954: 95

²¹ Løkken verk, 1954: 91

²² Løkken verk, 1954: 94

²³ Løkken verk, 1954: 102-103

²⁴ Løkken verk, 1954: 238-241

Kvikne Kobberverk

Kvikne kobberverk er det eldste av verkene som blir omtalt i denne oppgaven. I 1631 ble det gjort store malminn i nærheten av Kvikne, og samme år ble driften av verket startet. Lorentz Lossius var verkets styrer de første årene.²⁵ På 1600-tallet var produksjonen av kobber på Kvikne av de høyeste i Norge. Da alt fra 400 til 800 skippund årlig mellom 1632 og 1674. Dette var til tider høyere enn produksjonen til Røros kobberverk. Mellom 1750 og 1780 var produksjonen en del lavere enn på midten av 1600-tallet. Det ble da produsert rundt 250 skippund årlig.²⁶

Som de andre bergverkene var også Kvikne kobberverk drevet som et partisipantskap som var oppdelt i 64 parter rundt 1780. På den tiden var Meincke den største partisipanten med 31 parter. I tillegg er Beyer, Lysholm og Friedlieb å finne på listen over partisipanter. Driften ved Kvikne kobberverk ble avsluttet i 1789. I løpet av de 158 årene verket hadde vært drift ble det produsert 44164 skippund kobber.²⁷

Selbu kobberverk

Selbu kobberverk var det minste av de mindre kobberverkene i Trøndelag mellom 1750 og 1780. Fra driften ble startet i 1713, og frem til starten av 1760-tallet gikk verket, med noen få unntak, årlig med underskudd.²⁸ Verket bestod av gruver i Selbu, Tydal og Meråker. På 1750-tallet eksportertes det årlig Selbu-kobber fra Trondheim. I følge kobberlikvidasjonslistene lå mengden på mellom 130 og 180 skippund årlig på 1750- og 1760-tallet. Eneste unntak er 1764 hvor eksporten av kobber fra Selbu er oppe i 361 skippund. På 1770-tallet øker eksporten betraktelig, og det eksportertes nå mellom 250 og 450 skippund kobber fra Selbu årlig.²⁹

Selbu kobberverk var som de andre kobberverkene i regionen, drevet gjennom et partisipantskap. Det var delt opp i 120 parter. Fra 1737 var det Hans Horneman som sto som eier med sine 74 parter. Horneman var eier frem til sin død i 1764. I løpet av disse årene gikk verket med underskudd i alle år bortsett fra 1751 og 1753. Rolseth skriver at Horneman alene gikk med et underskudd på 40 000 riksdaler som følge av driften av verket. Likevel ble det satt i gang flere nye gruver i løpet av hans tid. Blant annet Kongens gruve i Nautfjellet og

²⁵ Falck-Muus, 1932: 65

²⁶ Falck-Muus, 1932: 82

²⁷ Falck-Muus, 1932: 82

²⁸ Rolseth, 1945: 48

²⁹ RA, General tollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1780

Dronningens gruve i Bjørneggfjellet i Meråker ble etablert mens Horneman var eier.³⁰ Dette bidro til at kobberverket årlig gikk med overskudd fra rundt 1762/63.³¹

I tillegg til Hans Horneman var det flere av Trondheims kobberhandlere som var tilknyttet Selbu kobberverk. Både familien Meincke, Lysholm og Friedlieb eide parter ved verket. Etter Hornemans død ble også Otto Beyer en betydelig partisipant ved verket.³²

Fredriksgave verk

Det siste kobberverket i tilknytning til Trondheim var Fredriksgave verk i Folldal. Driften ved Fredriksgave ble startet i 1748, og Peter Leuch var verkts første direktør. Fra starten fikk verket 10 års toll- og tiendefrihet. Til tross for dette var ikke utbyttet stort de første årene. Fredriksgave var delt opp i 120 parter. I 1748 var disse partene fordelt på 10 forskjellige eiere. Dette var da i hovedsak kapitaleiere fra Akershus og Kristiania. Etter noen år med drift meldte kapitaleiere fra Trondheim også sin interesse. Hans Hagerup, Hans Horneman, Thomas Mølmann, Henrik Lysholm og Andreas Chr. Friedlieb var blant disse.³³ Fra 1769 er også kobber fra Fredriksgave å finne i kobbertollbøkene for Trondheim, med mellom 250 til 400 skippund i årlig eksport. Dette var på samme nivå som Kvikne, Løkken og Selbu i samme periode.

Fra starten var Fredriksgave et selvstendig bergverk, men fra 1826 til 1848 var driften lagt under Røros kobberverk. Etter at Røros la ned driften ved Fredriksgave i 1848, ble det på nytt startet produksjon under selskapet *Foldals Interessentskab*.³⁴ Verket var i drift frem til 1993.

Kobberhandlerne

I den følgende delen vil jeg gi et kort innblikk i de familier og personer som vil bli mye omtalt i denne oppgaven. Dette er kapitalsterke familier som deltok i kobberhandelen i Trondheim mellom 1751 og 1780 i større eller mindre grad.

³⁰ Rolseth, 1945: 48

³¹ Rolseth, 1945: 151

³² Rolseth, 1945: 85

³³ Bækkelund & Kalvatn, 1998: 17-18

³⁴ Bækkelund & Kalvatn, 1998: 22

Familien Horneman

Familien Horneman var en av de mest kapitalsterke familiene i Trondheim på midten av 1700-tallet. Rådmann Hans Horneman var den ledende skikkelsen i familien på denne tiden. Hans var den yngste av flensburgeren Henrik Hornemans to sønner. Den eldre broren, Oluf, døde i 1713. Dermed var det Hans som overtok familiebedriften da faren døde i 1716.³⁵

Hans Horneman tok borgerskap som kjøpmann i 1717 og fortsatte farens virksomhet innen fiske-, kobber-, og trelasthandel. Innen kobberhandelen var Horneman aktiv både som partisipant og forlegger ved Røros Kobberverk og som eier av Selbu Kobberverk. Han kjøpte i tillegg kobber på auksjon. Kobberet eksporterte han årlig til forskjellige havner i Skandinavia og Europa. Eksporten foregikk i stor grad på Hornemans egne skip. Fram til sin død i 1764 opparbeidet han seg en bruttoformue på 322 786 riksdaler.³⁶

Hans Horneman var gift med Mette Bonsach. Sammen fikk de sju barn, derav 2 sønner; Gerrit og Henrik. Ved farens død var alt lagt til rette for at de kunne overta handelen, men slik ble det ikke. Begge hadde studert ved universitetet, men ingen av dem viste interesse for å fortsette handelen i like stor grad som faren. Gerrit og Henrik hadde to parter i Røros Kobberverk hver som de forvaltet, men utvidet ikke virksomheten noe utenom dette. Gerrit kjøpte seg tittelen som kammerherre, mens Henrik ble titulert som etatsråd fra 1765.³⁷

Familien Angell

Den neste store familien i Trondheim på 1700-tallet var familien Angell. Gjennom tre generasjoner hadde familien, som opprinnelig var fra Flensburg, opparbeidet seg en sentral rolle i Trondheim. Thomas Angell satt som overhode i familien på midten av 1700-tallet. Han var aktiv innen både trelast- og kobberhandel.

Kobberhandelen var den mest sentrale av disse to, og da med rot i Røros kobberverk. Hans farfar Lorentz Mortensen Angell hadde allerede på slutten av 1600-tallet involvert seg i stor grad som partisipant ved verket. Thomas Angells far, Albert Angell, fortsatte kobberhandelen i stor grad, og etterlot mange parter til sønnene ved sin død i 1705. Thomas og broren Lorentz eide 18 parter hver. I tillegg satt nær slekt med omtrent 60 parter. Dermed satt Angell og slektninger med over halvparten av de 172 partene i Røros kobberverk, og hadde som følge av dette stor makt over de andre partisipantene og verket.³⁸

³⁵ Supphellen, 1997: 287

³⁶ Supphellen, 1997: 285

³⁷ Supphellen, 1997: 292

³⁸ Supphellen, 1997: 293-297

I likhet med Hans Horneman ble Thomas siste generasjon i familien Angell som drev kobberhandel i stor skala. Han etterlot seg en formue på over 300 000 riksdaler ved sin død i 1767. Han hadde da ingen barn eller nære slektninger som det var naturlig å overlate forretningene til. Dermed testamenterte store deler av formuen til byens fattige, og eiendommene gikk til Thomas Angells stiftelse som skulle drives til det beste for de fattige i byen.³⁹ Driften av partene i Røros kobberverk ble også overlatt til stiftelsen.

Familien Meincke

Familien Meincke var en av de mest betydelige familiene i Trondheim fra midten av 1700-tallet. Hilmar Meincke er den eldste fra familien som vil bli omtalt i denne oppgaven. Han var født i Flensburg i 1710, men flyttet til Trondheim omkring 1738. I 1741 giftet han seg med Catarina Thomasdatter Mølmann. De fikk fire barn sammen. Etter at Catarina gikk bort i 1748 giftet han seg på nytt i 1749 med Sara Marie Müller, og fikk to nye barn med henne.

Hilmar var en aktiv kjøpmann innenfor flere næringer. Han drev handel innenfor både trelast, fiske og kobber. Innenfor sistnevnte næring var han i perioder den største partisipanten i Røros Kobberverk, med mellom 32 og 38 parter på 1760-tallet.⁴⁰ I tillegg til dette eide han 20½⁴¹ parter i Løkken kobberverk, og fra 6 til 12 parter i Selbu kobberverk.⁴² Omkring 1760 fikk han tittelen *kammerråd*. Etter flere tiår som kjøpmann og kammerråd i Trondheim etterlot han seg en betydelig formue ved sin død i 1771.⁴³

Hilmar hadde en bror, Henrik Meincke, som også var kjøpmann. Han var blant annet aktiv innen kobberhandelen gjennom kjøp av kobber på auksjon, og som partisipant sammen med broren ved Løkken og Selbu verk. Henrik døde i 1755.⁴⁴

Av Hilmars seks barn var det Henrich Meincke som tok over farens handelshus. Han var født i 1746, og giftet seg med Louise Wiide i 1772. Da faren døde i 1771 fortsatte Henrich farens eksportvirksomhet. I tillegg til trelast, fiske og kobber var han aktiv innen skipsfart. Sammen med sin søster fru Catarina Meincke Lysholm grunnla han i 1779 et skipsverft på Baklandet i Trondheim.⁴⁵ På denne tiden sies det at hans rikdom var lik en tønne gull, noe som tilsvarer omtrent 100 000 riksdaler.⁴⁶

³⁹ Bull, 1998: 21

⁴⁰ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1763 t.o.m. 1769

⁴¹ Løkken verk, 1954: 239-241

⁴² Rolseth, 1945: 48

⁴³ Johansen, 1929: 148

⁴⁴ Thaulow, 1919: 511

⁴⁵ Johansen, 1929: 150-151

⁴⁶ Supphellen, 1997: 302

Henrich var ikke like aktiv innenfor kobbereksporten som faren. Av de 38 partene Hilmar hadde ved sin død, overtok Henrich bare 12. De andre partene gikk til søsteren Catarina Lysholm, og hennes mann Broder Brodersen Lysholm. Henrich får senere totalt 18 parter, men eksporterte aldri like store mengder kobber som det faren gjorde.⁴⁷

Mot slutten av Henrich sin levetid var det sønnene Hilmar og Just som tok over driften av firmaet. I tillegg til to sønner hadde han fem døtre. Henrich Meincke døde i 1829.⁴⁸

Familien Lysholm

Familien Lysholm vokste til å bli en av de større handelsfamiliene i Trondheim på andre halvdel av 1700-tallet. Den første fra familien som vil bli omtalt i denne oppgaven er kanselliråd Henrich Lysholm. Han var opprinnelig fra Slesvig, og var aktiv innen kobberhandelen med 4-5 parter i Røros Kobberverk⁴⁹, og 10 parter i Selbu kobberverk frem til han døde i 1771.⁵⁰ Flere opplysninger om han er vanskelig å finne. Hans bror derimot, hoffagent Broder Brodersen Lysholm er en mer omtalt mann. I likhet med sin bror kom han fra Slesvig og bosatte seg i Trondheim på midten av 1700-tallet. Der giftet han seg med Henrich Meinckes søster, Catarina Meincke, i 1763. Broder var i likhet med boren en aktiv kjøpmann. I mange år eide han to parter i Røros Kobberverk, men i 1772 økte dette til 30 ½ parter i verket⁵¹. I tillegg hadde han på samme tidspunkt 3 parter ved Selbu kobberverk.⁵² Dessverre døde Broder samme år, i en alder av 48 år.⁵³

Etter mannens død var det Catarina som driftet kjøpmannskapet. Hun samarbeidet med Hans Carl Knudtzon, og sammen drev de firmaet «Fru Agentinde Lysholm & Co.».⁵⁴ Partene i Røros Kobberverk beholdt hun etter mannens død, og hadde frem mot 1780 22 eller flere parter. Dette førte til at Catarina og hennes firma var blant de største eksportørene av kobber i Trondheim på 1770-tallet.⁵⁵ Hun drev firmaet sammen med Knudtzon frem til 1797, hvorpå Knudtzon ble ansvarlig, og firmaet ble hetende «Knudtzon & Co.».⁵⁶

⁴⁷ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1775

⁴⁸ Johansen, 1929: 154

⁴⁹ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1763

⁵⁰ Rolseth, 1945: 85

⁵¹ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1772

⁵² Rolseth, 1945: 85

⁵³ Supphellen, 1997: 303

⁵⁴ Thaulow, 1919: 335

⁵⁵ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap

⁵⁶ Supphellen, 1997: 303

Familien Friedlieb

Den neste store familien innen kobberhandelen var familien Friedlieb. Det var Andreas Chr. Friedlieb som startet familiens virksomhet i Trondheim. Han kom fra Flensburg rundt 1750, og var i hovedsak skipsreder. I tillegg til dette var han aktiv innen kobberhandelen, og hadde på det meste 22,5 parter ved Røros Kobberverk.⁵⁷ Han var gift med Karen Hammond Friedlieb. Da han døde på starten av 1770-tallet, tok hun over handelen frem til sønnen, justisråd Alexander Hammond Friedlieb, tok over og etablerte firmaet «Alexander H. Friedlieb & Co.» noen år etter farens død.⁵⁸ Alexander giftet seg med Anna Tønder, som var enken etter Henrich Lysholm, i 1775.⁵⁹ Da han døde i 1792, var det sønnene fra hennes forrige ekteskap som overtok forretningene.⁶⁰

Otto Beyer

Det er ikke uten grunn Steinar Supphellen har kalt sitt bidrag til *Trondheims historie 997-1997 for Innvandrernes by*. Otto Beyer var en annen kjøpmann som kom fra Flensburg. Han etablerte seg i Trondheim på 1730-tallet, og var aktiv innen blant annet skipsfart og kobberhandel. Han hadde både skip og skipsparter, og eide på det meste 20 parter i Røros Kobberverk.⁶¹ Dette gjorde han til en velstående mann med en stor formue, som hans kone forvaltet etter hans død i 1778.⁶²

Andre kjøpmenn

I tillegg til de familiene som er nevnt ovenfor er det en rekke mindre kjøpmenn som går igjen i både kobbereksperten, kobberauksjonene, og som partisipanter ved kobberverkene. Disse var blant annet Hans Jepsen, Mathias Friis, generalmajor Johan Mangelsen, Peter F. Suhm, Herman Hoë, agent Lassen, Bernard Archdall, Thomas Jelstrup og Christian Jelstrup. Det vil ikke bli noen nærmere presentasjon av disse i dette kapittelet.

⁵⁷ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1772

⁵⁸ Supphellen, 1997: 303

⁵⁹ Bull, 1986 (I historisk tidsskrift): 330

⁶⁰ Supphellen, 1997: 303

⁶¹ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1777

⁶² Supphellen, 1997: 303

3. Kobberhandelen fra 1751 til 1767

Kobberhandelen i Trondheim på midten av 1700-tallet var utad en næring fordelt på få personer. For å ta del i kobberhandelen krevdes det store investeringer, samtidig som kjøpmennene var avhengige av tilgang på skip for eksport av kobberet. I dette kapitlet skal vi se på hvem disse få var, hvor mye kobber de eksporterte, og hvordan de tilegnet seg kobberet i perioden mellom 1751 og 1767. For å gjøre dette er det blitt brukt datamateriale fra bergregnskap, partisipantlister, auksjonsprotokoller og lister over kobbereksport. Dette danner et bilde av kobberhandelen for enkeltpersoner i denne perioden. Videre vil disse personene sees i sammenheng, for da å danne en oversikt over kjøpmennene i kobberhandelen.

De kjøpmenn og kjøpmannsfamilier som i hovedsak vil bli omtalt i dette kapitlet er familien Angell, Hans Horneman, Hilmar Meincke, Otto Beyer, Andreas Christian Friedlieb og Broder Brodersen Lysholm. Dette var de som forvaltet mest kobber i denne perioden. Til slutt vil det bli gjort rede for kobberhandelen til flere mindre kjøpmenn i denne perioden. Disse var kanselliråd Henrik Lysholm, generalmajor Johan Mangelsen, Hans Jepsen, Thomas Jelstrup og Bernard Archdall.

I perioden mellom 1751 og 1767 ble det eksportert ca. 49 049 skippund kobber fra Trondheim. Av dette stammet omtrent 80 % fra Røros kobberverk, mens det meste av de resterende 20 % kom fra Løkken kobberverk, Selbu kobberverk og Kvikne kobberverk. Utover i perioden ble det også eksportert kobber fra Fredriksgave verk i Folldal.

I 1751 var det fire personer som skilte seg ut i kobberhandelen. Disse var Hans Horneman, Thomas Angell, Hilmar Meincke og Otto Beyer. Totalt sto disse for ca. 31 640 skippund eksportert kobber mellom 1751 og 1767. Dette var nesten 65 % av den totale eksporten.⁶³ Vi skal nå først se på handelen for disse fire fra 1751 til 1757.

⁶³ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1767

Tabell 1: Oversikt over kobbereksport 1751-1767 målt i antall skippund for Horneman, Angell, Meincke og Beyer.⁶⁴

År	Total eksport	Hans Horneman	Thomas Angell	Hilmar Meincke	Otto Beyer
1751	3000	503	754	337	290
1752	2730	449	852	355	192
1753	2684	551	655	257	267
1754	2340	354	628	408	431
1755	2943	474	728	516	456
1756	2759	856	544	431	421
1757	2766	673	500	609	458
1758	3093	731	576	724	669
1759	2744	340	575	827	464
1760	2510	428	259	571	443
1761	2765	344	325	801	439
1762	2508	358	47	547	477
1763	3086	488	221	621	518
1764	3147	422	167	749	372
1765	3129	80	152	692	510
1766	2946		79	932	489
1767	3899		85	937	412
Totalt	49049	7051	7147	10134	7308

Horneman og Angell 1751 til 1756

Ut ifra tabell 1 ser vi at det var Hans Horneman og Thomas Angell som eksporterte klart mest kobber frem mot 1756. Disse to var også dominerende partisipanter i de regionale bergverkene.

Hans Horneman var i denne perioden aktiv både som forlegger og partisipant med 24 parter i Røros kobberverk. Det var der han fikk det meste av kobberet han eksporterte. I 1751 gav hans 24 parter et utbytte på 271 skippund kobber. I tillegg til dette hadde han som eier av Selbu kobberverk, 74 av de 120 partene i verket.⁶⁵ Selv om Selbu kobberverk var det kobberverket som hadde produsert minst kobber dette året, var den samlede eksporten av kobber fra Selbu i 1751 var på 115 skippund. I tillegg til Selbu og Røros fikk han kobber fra både Løkken og Kvikne. Dette ser man gjennom listene for kobbereksport, ved at han årlig eksporterte kobber som stammet fra disse to verkene. I tillegg var han listet opp med 14 parter i Løkken verk i 1747. Antall parter var i 1758 halvert til 7.⁶⁶ Totalt eksporterte Horneman 503 skippund kobber i 1751.⁶⁷

⁶⁴ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1767

⁶⁵ Rolseth, 1945: 48

⁶⁶ Løkken verk, 1954: 239-241

⁶⁷ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: 1751

I årene som fulgte varierte eksporten for Horneman fra 354 skippund i 1754, til 856 i 1756. Dette har nok en sammenheng med at utbytte fra bergverkene varierte fra år til år. I 1754 gikk han fra 24 til 23 parter ved Røros kobberverk.⁶⁸ Dette påvirket naturlig nok også den totale eksporten. I tillegg til dette må man huske på at kobber lett kunne lagres over flere år uten å ta skade, og dermed var det ikke nødvendig for kjøpmennene å selge kobberet videre med en gang. Dette kan være en naturlig grunn til at kobbereksperten varierte for Horneman, til tross for at utbytte fra de forskjellige verkene var relativt stabile frem til 1757.

Hans Horneman var også aktiv på kobberauksjoner for tiendekobber. Dette er også en faktor som førte til variert eksport, siden det ikke var hvert år det ble holdt auksjon. På 1740-tallet kjøpte han totalt 464 skippund kobber. Det kan virke som konkurransen var liten på denne tiden, siden dette tilsvarte over 50 % av alt tiendekobberet som ble solgt på auksjon dette tiåret. Neste tiår var situasjonen annerledes. Horneman kjøpte da 221 skippund på auksjon, noe som dette tiåret tilsvarte omtrent 25 prosent av alt kobberet som ble solgt på auksjon.⁶⁹

Hans Horneman tilegnet seg kobber gjennom en rekke forskjellige kanaler. Thomas Angell derimot fikk kobber bare gjennom noen få. Likevel var Angell den som eksporterte mest kobber på starten av 1750-tallet. Dette skyldes den store andelen parter i Røros kobberverk som var i familiens eie. Thomas Angell eide i 1751 18,5 parter. Det samme gjorde broren, Lorentz Angell. Som overhode i Angell-familien på dette tidspunkt virker det som om Thomas sto for forvaltningen av kobberet. Dette er naturlig siden Lorentz gikk bort i 1751.⁷⁰ I tillegg eide en kanselliråd Henrik Angell 5 parter som det også virker som Thomas forvaltet. Dette gir en samlet sum på 42 parter, og et utbytte på 473 skippund kobber i 1751. I tillegg til kobber fra Røros, viser listene over kobberekspert at Angell også eksporterte kobber fra Kvikne kobberverk. I 1751 utgjorde dette 113 skippund eksportert kobber.⁷¹

Som man kan se i tabell 1, eksporterte Thomas Angell stabilt mye kobber frem mot 1757. Toppunktet kom i 1752 med 852 skippund, mens det minste han noterte seg for i denne perioden var 544 skippund i 1756.⁷² En forskjell på over 300 skippund kan i utgangspunktet se mye ut, men sammenlignet med andre kjøpmenn på denne tiden, var dette nokså normalt. I 1753 skaffet både Thomas og Lorentz seg en halv part til i Røros kobberverk, og står nå med 19 parter hver. Her må det nevnes at Lorentz Angell var død på dette tidspunkt. Han døde i

⁶⁸ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.om 1750 t.o.m. 1756

⁶⁹ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

⁷⁰ Supphellen, 1997: 299

⁷¹ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1751

⁷² RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1756

1751, men siden enken bodde i uskiftet bo frem til hun døde i 1755, står partene fortsatt i Lorentz sitt navn.⁷³

I 1754 økte også kanselliråd Angell sin eierandel med en og en halv part. Så i 1754 innehar Angell-familien hele 44,5 av de 172 partene i Røros kobberverk.

Da enken etter Lorentz Angell døde i 1755, forsvant Lorentz fra bergregnskapet. Hans parter virker det som om datteren, Karen Lorentzdatter Angell, overtar, og at det er hennes mann, Peter Fredrik Suhm, som står oppført som eier av partene fra 1756.⁷⁴

Meincke og Beyer 1751 til 1757

De to andre som var med på å dominere kobberhandelen i Trondheim på 1750-tallet var Hilmar Meincke og Otto Beyer. Førstnevnte skulle vise seg å bli den første som eksporterte over 1000 skippund kobber i løpet av et kalenderår. Men i 1751 var han ikke på det nivået. På denne tiden var Hilmar Meincke partisipant i Røros kobberverk med 7 parter, Selbu verk med 6 parter, og Løkken verk med 20,5 parter. Han må også ha eid noen parter i Kvikne kobberverk, da han eksporterte 72 skippund derfra i 1751. Dette resulterte i en eksport av 337 skippund kobber dette året. På starten av 1750-tallet var også Hilmars bror, Henrik Meincke aktiv i kobberhandelen. Fra 1751 til 1756 var han registrert med en total på 849 skippund eksportert kobber i listene for kobberekspert. Hilmar lå høyt over dette, og eksporterte mellom 1751 og 1757, 2913 skippund kobber.⁷⁵

Det kan virke som Henrik og Hilmar eide partene ved Løkken og Selbu verk sammen, og delte trolig utbyttet seg imellom. I tillegg var begge aktive på kobberauksjonene. Henrik var spesielt aktiv på midten av 1750-tallet og kjøpte 262 skippund tiendekobber på auksjon i 1755, samme år som han døde.⁷⁶

Frem mot 1757 ekspanderte Hilmar kobberhandelen. Partene i Selbu og Løkken kobberverk forble de samme, mens antall parter i Røros kobberverk vokste raskt over noen få år. I 1754 hadde han 18 parter, noe som gav utslag for eksporten.⁷⁷ I 1754 ble første året han passerte 400 skippund, og i 1755 passerte han 500 skippund. Dette var toppunktet for denne perioden. I likhet med broren var Hilmar også aktiv på kobberauksjonene. I løpet av 1750-

⁷³ Bull, 1992: 180

⁷⁴ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: 1756

⁷⁵ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1756

⁷⁶ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

⁷⁷ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1754

tallet kjøpte han 150 skippund tiendekobber på auksjon.⁷⁸ Dette gjør at han eksporterte på nivå med Hans Horneman, og begynte å nærme seg tallene til Thomas Angell.

Den siste av de fire store innen kobberhandelen mellom 1751 og 1767 var Otto Beyer. I likhet med Hilmar Meincke ekspanderte han kobberhandelen i løpet av 1750-tallet. Han eksporterte kobber gjennom hele perioden, men på starten av 1750-tallet er det ikke helt klart hvordan han tilegnet seg kobberet. Han var ikke listet opp som partisipant ved noen av kobberverkene i regionen, men kobberlikvidasjonslistene viser at han i 1751 eksporterte 290 skippund kobber fra både Røros, Kvikne og Selbu. I 1752 eksporterte han også kobber fra Løkken verk.⁷⁹ Det var først i 1754 at Otto Beyer var registrert som partisipant i bergregnskapet for Røros kobberverk med 3,5 parter, noe som gav et utbytte på 41 skippund dette året.⁸⁰

Selv om han var partisipant, tilsvarte ikke mengden kobber han fikk i utbytte mengden han årlig eksporterte. Frem mot 1757 økte eksporten til å ligge på rundt 450 skippund årlig. Dette gav en total på 2057 skippund kobber mellom 1751 og 1756. Kobberlikvidasjonslistene viser at han fortsatt eksporterte kobber fra Røros, Løkken, Kvikne og Selbu kobberverk. Av disse kom det meste av kobberet fra Røros.⁸¹ I tillegg til dette var Otto Beyer ofte å finne som kjøper på kobberauksjonene. I 1755 kjøpte han 100 skippund kobber på auksjon, og i løpet av hele 1750-tallet skaffet han seg 200 skippund kobber på auksjonene.⁸²

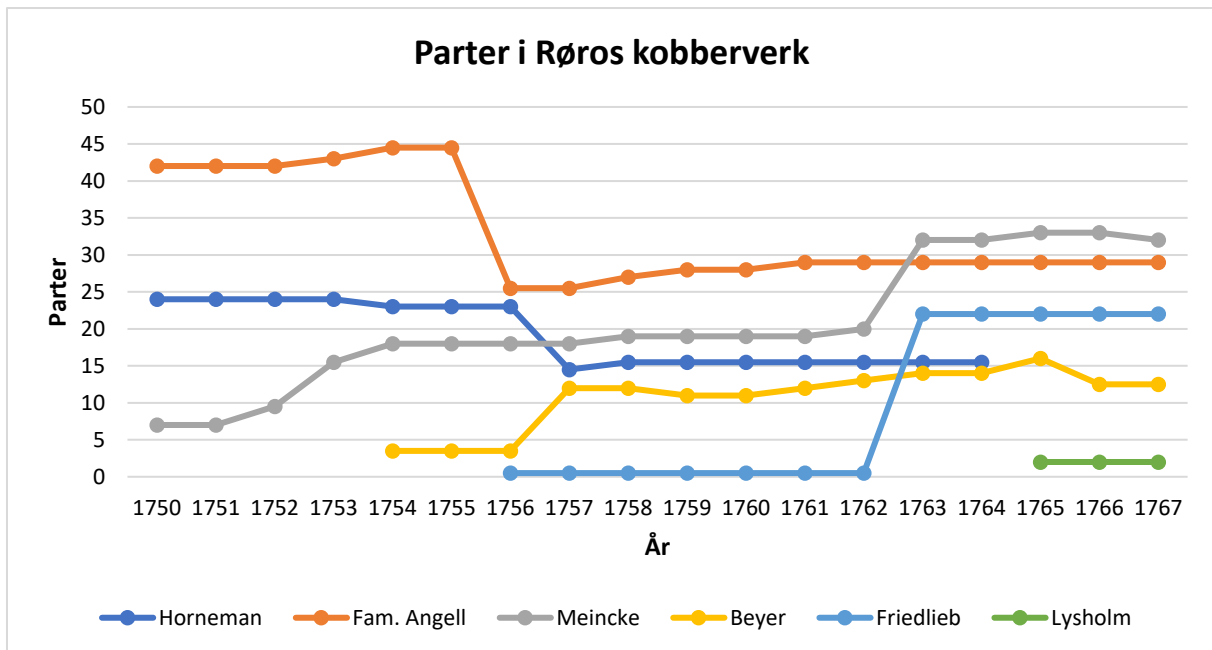
⁷⁸ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

⁷⁹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1756

⁸⁰ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1754

⁸¹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1756

⁸² SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

Figur 1: Oversikt over utviklingen i antall parter i Røros kobberverk for Horneman, familien Angell, Meincke og Beyer. Partene til B. B. Lysholm og A. C. Friedlieb er tatt med til sammenligning.⁸³

Hvor hentet de kobberet fra?

Noe som er verdt å legge merke til for de fleste kjøpmenn innen kobbereksporten er at mengden kobber som blir eksportert, ikke samsvarer med mengden kobber kjøpmennene tilegner seg som partisipanter ved kobberverkene. De må derfor ha tilegnet seg kobber gjennom flere kanaler utover utbyttet fra sine egne bergverksparter. I tillegg til bergverkene har trolig kjøpmennene skaffet seg kobber gjennom kobberauksjoner, som forlegger for parter, og gjennom private kjøp og salg seg imellom. Dette kan illustreres med å sammenligne årlig eksport av kobber fra Røros med årlig utbytte i kobber fra Røros kobberverk.

Som et eksempel kan vi se på Hans Horneman sin eksport mellom 1751 og 1756. Der stammet 2034 skippund fra Røros kobberverk.⁸⁴ Dette tilsvarte ca. 1/3 av Hornemans totale eksport. Av disse stammet 1544 skippund fra Hornemans utbytte fra partene i Røros kobberverk.⁸⁵ Dermed står vi igjen med 490 skippund kobber fra Røros som han ikke har fått direkte fra verket.⁸⁶ Kobberauksjonene bestod av tiendekobber fra Røros, men så langt vi vet ble det ikke holdt noen auksjoner i gjeldende tidsrom. En mulighet kan være at Horneman hadde lagret mye av kobberet han tilegnet seg gjennom parter og auksjoner på 1740-tallet, og ventet med å eksportere kobberet i håp om at prisen skulle øke.

⁸³ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1750 t.o.m. 1767

⁸⁴ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1756

⁸⁵ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1756

⁸⁶ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

En annen mulighet er at de som var engasjert innen kobbereksperten fungerte som forlegger for kjøpmenn med parter i verket, men som av en eller annen grunn ikke eksporterte kobberet selv. Her kan vi bruke Thomas Angell som eksempel. Angell var den eneste av sine slektninger som årlig eksporterte kobber. Hvis vi her også bruker perioden mellom 1751 og 1756 som eksempel, ser man at Angell eksporterte ca. 4161 skippund kobber til sammen.⁸⁷ Av dette stammet bare 1236 skippund fra Thomas Angells egne parter i Røros kobberverk. Det er altså nesten 3000 skippund kobber som han må ha tilegnet seg fra andre kilder. I bergregnskapet for Røros kobberverk kommer det frem at Lorentz Angell var partisipant. Det samme var kanselliråd H. Angell. Ingen av disse var nevnt i listene over kobberekspert mellom 1751 og 1756. Derfor er det sannsynlig at Thomas Angell har fungert som forlegger, og eksportert kobberet for disse to. Hvis man da summerer kobberutbyttet fra Røros kobberverk for alle tre, er man oppe i 2632 skippund.

De resterende 1500 skippund kobber som Thomas Angell eksporterte stammet trolig fra generalmajor Mangelsen. Han eide frem til 1762 21,5 parter ved Røros kobberverk. Dette gav et utbytte på 1411 skippund kobber totalt mellom 1751 og 1756.⁸⁸ Mangelsen var med unntak av et tilfelle, ikke å finne i listene over kobberekspert fra Trondheim. Siden Mangelsen var svogeren til Thomas Angell, er det da sannsynlig at Angell har fungert som forlegger også for Mangelsen. Legger vi til Mangelsens utbytte fra Røros, får man en total på 4043 skippund kobber i utbytte for de fire kjøpmennene. Dette samsvarer godt med den totale eksporten til Thomas Angell på 4161 skippund kobber for perioden. Om Angell fungerte som forlegger for disse tre kan man ikke si helt sikkert, men tallmateriale fra bergregnskap og kobberekspert, samt slektskapet mennene imellom, tilsier at Angell eksporterte kobberet for alle parter.

Da står man igjen med 118 skippund kobber av Angells eksport som det ikke er gjort rede for. Her er det viktig å huske på at man vanskelig kan gjøre rede for hvordan kjøpmennene tilegnet seg alt kobberet de eksporterte. Det vil alltid være en differanse mellom tilegnet kobber, og eksportert kobber. Da både for hvert enkelt år, og for totalen over lengre perioder. Dette har med at kobberet lett kan lagres, og det er derfor ingen selvfølge at kjøpmennene eksporterte kobberet samme år som de tilegnet seg det.

Eksempelet med Thomas Angells eksport mellom 1751 og 1756 viser to ting. Det første er at en av kildene til flere av kjøpmennenes kobberekspert, trolig er at de fungerte som forleggere for kjøpmenn med parter i kobberverkene, men som ikke eksporterte kobberet selv.

⁸⁷ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1756

⁸⁸ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1756

For å kunne eksportere kobberet var man avhengig av å ha tilgang på skip, noe som på denne tiden bare var forbeholdt den øverste elite. Det andre er at dette bekrefter det som er nevnt tidligere, nemlig at Thomas Angell i motsetning til andre kjøpmenn, baserte kobbereksperten sin nesten utelukkende på kobber fra Røros kobberverk.

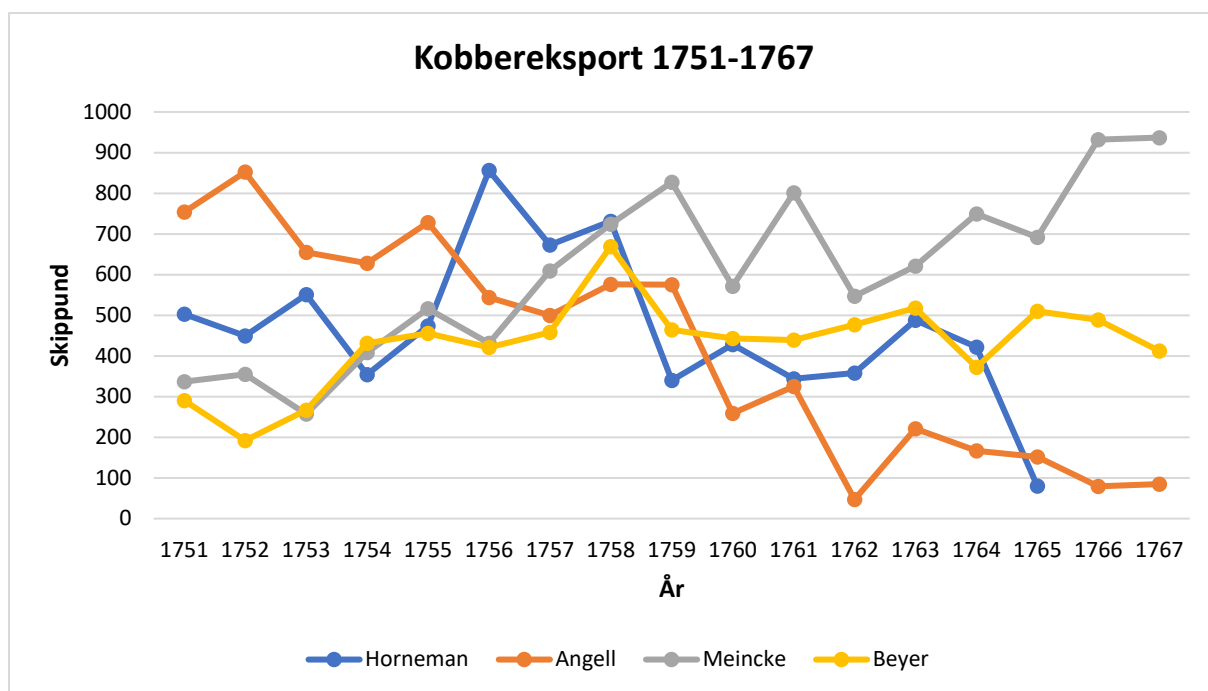
I tillegg til at kjøpmennene fungerte som forleggere og kjøpte kobber på auksjon, er det sannsynlig at de også kjøpte kobber seg imellom. En av grunnene til at de gjorde dette er at det var mest lønnsomt å seile med fulle skip. Det er derfor trolig at kjøpmenn som hadde planlagt eksport av et skip med kobber ønsket å fylle opp skipet før avgang, og gjorde dette ved å kjøpe kobber av andre.

Forholdene som er beskrevet ovenfor var ikke bare gjeldende for Thomas Angell og Hans Horneman, selv om det er de som er brukt som eksempel. Dette var også gjeldene for andre kjøpmenn som eksporterte kobber. Det er sjelden at antall skippund kobber en kjøpmann har tilegnet seg som partisipant, samsvarer med den totale eksporten for den enkelte. Dermed har de alle tilegnet seg mer kobber gjennom auksjoner, kjøp av andre kjøpmenn, eller som forlegger. Sistnevnte er nok det som har tilført mest kobber til eksporten for enkelte. Ved å sammenligne listene over kobbereksperten og listene fra bergregnskapet er det flere eksempler hvor personer var oppført som betydelige partisipanter med mange parter, men som ikke eksisterte på listene over kobbereksperten. Disse partene er det høyst sannsynlig at noen av de fremste innen kobberhandelen sto som forlegger for.

Maktforholdet endres 1757 til 1767

Som vi har sett ekspanderte både Hilmar Meincke og Otto Beyer kobberhandelen i første halvdel av 1750-tallet. I løpet av 1757 og 1758 var de begge kommet opp på nivå med Hans Horneman og Thomas Angell. I disse årene lå eksporten på over 500 skippund årlig for alle fire. Horneman har den høyeste årlige eksporten i 1758 med 731 skippund, mens Angell på dette tidspunkt ser ut til å ha trappet ned kobbereksperten. I 1758 eksporterte han 576 skippund kobber. Dette var det minste av alle fire dette året. Etter 1758 kan det virke som Hans Horneman også trapper ned kobbereksperten (se figur 2 på neste side). Dette skjer samtidig som at både Hilmar Meincke og Otto Beyer øker sin eksport av kobber. I 1760 eksporterer både Meincke og Beyer mer kobber enn Horneman og Angell. Horneman og Angell eksporterer henholdsvis 428 og 259 skippund dette året, mens Meincke og Beyer henholdsvis eksporterer 571 og 443 skippund.⁸⁹

⁸⁹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: 1760

Figur 2: Oversikt over utviklingen i kobbereksporten målt i skipper for Horneman, Angell, Meincke og Beyer.⁹⁰

Dette har sammenheng med at det var en endring i antall parter for kjøpmennene i de forskjellige bergverkene. Horneman har fra 1757 redusert sine parter i Røros kobberverk til 14,5 parter. Dette tilsvarte ca. 100 skipper kobber mindre i årlig utbytte. Samme år økte Beyer sine parter fra 3 til 12 parter. Dette tyder på at Beyer kjøpte de partene som Horneman kvittet seg med dette året.⁹¹ Angell på sin side innehar i 1760 19 parter i Røros kobberverk, samtidig som kanselliråd Henrik Angell har økt sin andel til 9 parter. Dette gav naturlig nok et større utbytte enn foregående år, men likevel viser kobberlikvidasjonslistene at Thomas Angell eksporterte betydelig mindre kobber dette året enn tidligere år.⁹²

Den største forskjellen i parter finner vi hos Meincke og Beyer. I 1760 har Meincke utvidet til 19 parter ved Røros kobberverk, mens Beyer har som nevnt utvidet til 12 parter. Sammen med partene ved Løkken og Selbu gjør dette Meincke til den ledende i kobberhandelen på starten av 1760-tallet. Videre gjennom perioden fortsatte begge med å investere i parter ved Røros kobberverk. I 1765 står Beyer med 16 parter, mens Meincke eide hele 33 parter. Dette gav utslag i eksporten, og Meincke eksporterte i snitt over 700 skipper kobber årlig, med toppunkt i 1767 med 937 skipper. Beyer lå et stykke under dette, med rett under 500 skipper årlig for samme periode.

⁹⁰ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1767

⁹¹ Se figur 1.

⁹² SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1757 t.o.m. 1767

Dette skjer samtidig som både Hans Horneman og Thomas Angell i løpet av få år blir borte fra kobberhandelen. Horneman dør i 1764, men helt frem til dette året beholder han partene i de forskjellige bergverkene, og opprettholder eksporten med rundt 400 skippund årlig. Det eksportertes også kobber i Hans Hornemans navn etter hans død. Da 80 skippund i 1765.⁹³ Dette var det trolig enken eller sønnene som sto for. Sønnene, Gerrit og Henrik, fortsetter med kobberhandel etter farens død, men aldri i like stor mengde som det faren gjorde. Dette skal vi se nærmere på i neste kapittel.

Som vi kan se ut ifra figur 2 trappet Thomas Angell kraftig ned kobbereksperten de siste årene av sitt liv. I 1766 og 1767 eksporterte han totalt 164 skippund kobber. Dette var 1/5 av mengden han eksporterte årlig de første årene av 1750-tallet. I motsetning til Hans Horneman hadde ikke Thomas Angell noen sønner som kunne overta forretningene etter hans død. Peter M. Suhm kunne sikkert tatt over partene, men slik ble det ikke. De 18 partene han hadde i Røros kobberverk ble testamentert til Thomas Angells Stiftelse som skulle forvalte partene videre.⁹⁴ Dette vil vi se nærmere på i neste kapittel.

Etter at både Hans Horneman og Thomas Angell gikk bort i løpet av 1760-tallet var det nå Hilmar Meincke og Otto Beyer som var de ledende skikkelsene innen kobberhandelen i Trondheim. Meincke sto alene for omtrent 25 % av den totale kobbereksperten i 1767. Totalt for hele perioden fra 1751 til 1767, er det Meincke som eksporterte mest kobber, med 10 314 skippund. Beyer var nummer to med 7308 skippund, Angell nummer tre med 7147 skippund, mens Horneman var nummer fire med 7051 skippund.⁹⁵

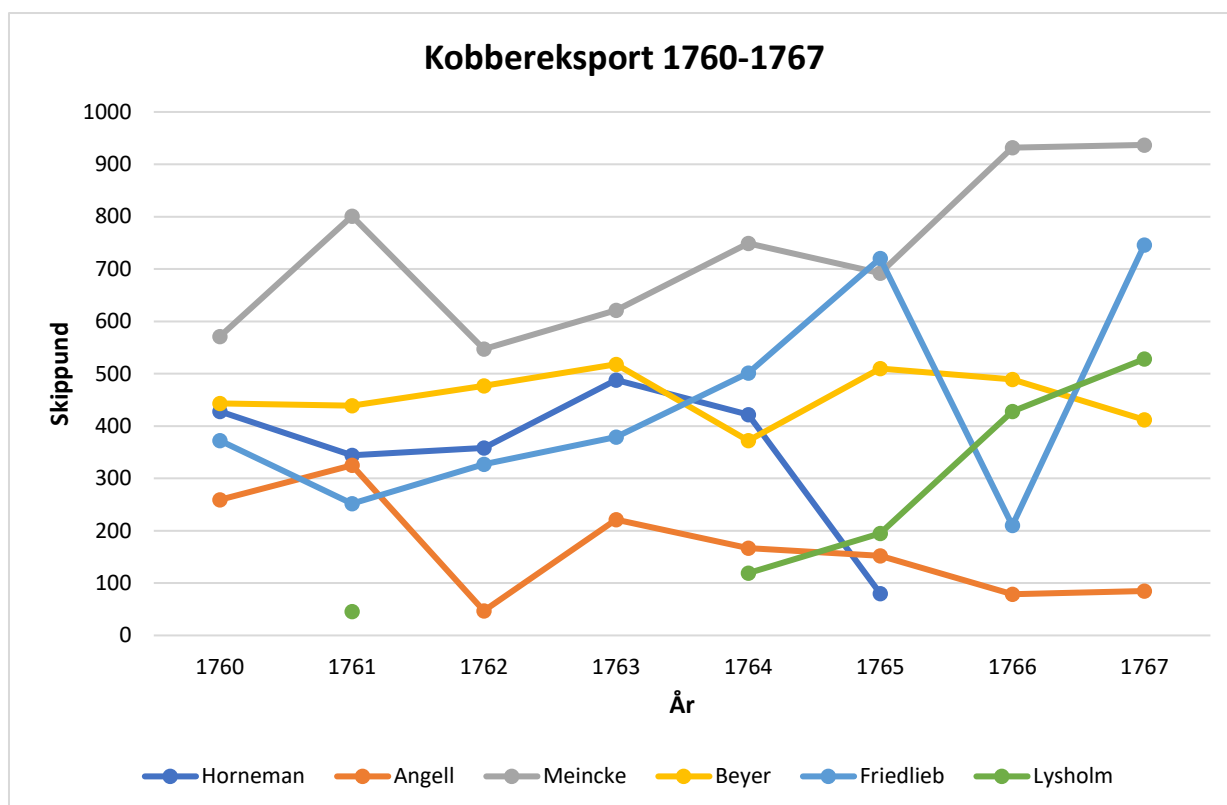
Nye kjøpmenn utmerker seg

På 1760-tallet dukket det opp nye kjøpmenn som eksporterte betydelige mengder kobber. Disse var rådmann Andreas Christian Friedlieb og Broder Brodersen Lysholm.

⁹³ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: 1764 & 1765

⁹⁴ Nissen, 1967: 30

⁹⁵ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1767

Figur 3: Oversikt over kobbereksporten til Horneman, Angell, Meincke, Beyer, Friedlieb og Lysholm mellom 1760 og 1767.⁹⁶

Tabell 2: Total kobbereksport 1760-1767 målt i antall skippund.⁹⁷

Hvem	Horneman	Angell	Meincke	Beyer	Friedlieb	Lysholm
Skippund	2120	1335	5850	3660	3507	1316

Andreas Christian Friedlieb var å finne i kobberlikvidasjonslistene allerede i 1751, men da bare med 7 skippund eksportert. Fram til 1760 var det ikke hvert år Friedlieb eksporterte kobber, men fra dette året var han årlig å finne på listene. Mellom 1760 og 1763 eksporterte han rundt 350 skippund årlig. Dette økte betraktelig i 1764 hvor han eksporterte 501 skippund, og i 1765 økte det ytterligere til 720 skippund. Dette var det meste noen eksporterte dette året. I 1766 var eksporten av kobber for Friedlieb på bare 210 skippund, men i 1767 var han igjen oppe i over 700 skippund. Dette løftet han opp på nivå med Meincke og Beyer.

Andreas Chr. Friedlieb var fra 1756 partisipant i Røros kobberverk, men da bare med en halv part. Antall parter holdt seg jevnt fram til 1763 hvor han kjøpte seg betydelig opp. Fra dette året står han med 22 parter i verket. Disse partene kjøpte han trolig fra generalmajor

⁹⁶ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1760 t.o.m. 1767

⁹⁷ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1760 t.o.m. 1767

Johan Mangelsen, som dette år gikk fra 21,5 til 0 parter.⁹⁸ I tillegg til kobber fra Røros viser listene over kobberekspert at Friedlieb eksporterte kobber fra Løkken, Kvikne og Selbu.

En annen kjøpmann som utmerket seg i listene for kobberekspert på midten av 1760-tallet var Hoffagent Broder Brodersen Lysholm. Han var først å finne i listene i 1761, da med en eksport på 46 skippund. Fra 1764 eksporterte han årlig kobber, og i 1766 og 1767 eksporterte han henholdsvis 428 og 528 skippund. Dette var på samme nivå som Meincke, Beyer og Friedlieb til samme tid.⁹⁹

Broder Lysholm hadde fra 1765 2 parter i Røros kobberverk.¹⁰⁰ Det meste av kobberet han eksporterte kom derfra. I tillegg eksporterte han også kobber fra Løkken og Selbu verk.

I 1767 hadde vi dermed 4 kjøpmenn som kan sies å være de dominerende innen kobberhandelen i Trondheim. Samlet sto Hilmar Meincke, Otto Beyer, Andreas Chr. Friedlieb og Broder Brodersen Lysholm for ca. 2/3 av den totale kobbereksperten dette året. Altså en litt høyere andel enn det Hans Horneman, Thomas Angell, Otto Beyer og Hilmar Meincke totalt hadde i 1751. I neste kapittel kommer vi til å se nærmere på både Friedlieb og Lysholm. Før vi kommer dit skal vi se på noen av de mindre kjøpmennene som var aktive på kobbermarkedet mellom 1751 og 1767.

De mindre kobberhandlerne mellom 1751 og 1767

I tillegg til de kjøpmennene som allerede er nevnt, var det flere andre som også var aktive i kobberhandelen. Som nevnt sto de største innen kobberhandelen for store deler av kobbereksperten mellom 1751 og 1767, men ikke alt. Den gjenværende andelen av kobbereksperten var fordelt mellom flere forskjellige kjøpmenn. Dette er ikke nødvendigvis kjøpmenn som var mindre kapitalsterke i forhold til de ledende i kobbereksperten. Det var heller kjøpmenn som ikke var like aktive i kobberhandelen, som de var i for eksempel fiskehandelen eller trelasthandelen. Kobberhandelen kunne være en binæring for dem, og derfor er de ikke like hyppig å finne i kildene.

De som vil bli presentert i dette avsnittet, er kjøpmenn som av en eller annen grunn har skilt seg ut i kildene. Det kan enten være gjennom deltagelse på kobberauksjoner, som hyppig eksportør av kobber, eller som innehaver av mange parter ved ett eller flere av kobberverkene. Grunnen til at de blir presentert i et eget avsnitt, er for det første at mengden kobber som blir eksportert av disse er betydelig mindre enn hos de største kjøpmennene. Den

⁹⁸ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1756 t.o.m. 1763

⁹⁹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1767

¹⁰⁰ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1765 t.o.m. 1767

andre grunnen er at disse personene ikke er kontinuerlig å finne i kildene. Det kan for eksempel gå flere år mellom hver gang de nevnes i listene for kobbereksport. De som vil bli omtalt er kanselliråd Henrik Lysholm, Generalmajor Johan Mangelsen, Hans Jepsen, Thomas Jelstrup og Bernard Archdall. Handelen til Henrik Meincke er gjort rede for tidligere, så han vil ikke bli nevnt i denne delen.

Tabell 3: Oversikt over kobbereksport 1751-1767 målt i antall skippund for Meincke, Lysholm, Jepsen, Jelstrup, Archdall og Mangelsen.¹⁰¹

År	Henrik Meincke	Henrich Lysholm	Hans Jepsen	Thomas Jelstrup	Bernhard Archdall	Johan Mangelsen
1751	208	5				
1752	55					
1753	249					
1754	99					
1755	136	41				100
1756	102	4		5		
1757		29				
1758		52				
1759		98				
1760			6	4		
1761		54	12		1	
1762		95		5	50	
1763		45				
1764		57	18	3	45	
1765		116	30			
1766		112	40	4	4	
1767		56	105			
Totalt	849	764	211	21	100	100

Den første som kan nevnes er Broder Brodersen Lysholms bror, kanselliråd Henrik Lysholm. Han var å finne i listene for kobbereksport allerede i 1751, altså mange år før hans bror. Da med 5 skippund. Etter dette var det ikke før i 1755 han igjen eksporterte kobber. Denne gangen 41 skippund. I påfølgende periode var han årlig å finne i kobbereksporten, da med mellom 50 og 100 skippund hvert år. Eneste unntaket var i 1760. Totalt eksporterte Henrik Lysholm 764 skippund kobber mellom 1751 og 1767.¹⁰²

Kobberet som Henrik Lysholm eksporterte stammet ifølge listene over kobbereksport fra Røros kobberverk, Løkken kobberverk og Kvikne kobberverk. Det meste stammet fra

¹⁰¹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1767

¹⁰² RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1767

Røros. Dette stemmer godt siden han i 1756 eide en part i dette verket. I 1761 hadde antall parter økt til 4. Dette holder seg noenlunde stabilt fram til 1767, med unntak av 5 parter i 1763. Dette gav et årlig utbytte på mellom 50 og 70 skippund, noe som stemmer godt med eksporten av kobber fra Røros i samme periode.¹⁰³ Fra 1767 var han også listet opp med 10 parter i Selbu kobberverk.¹⁰⁴

Den neste kjøpmannen har blitt nevnt tidligere. Johan Mangelsen var som sagt svoger til Thomas Angell. Fra 1751 til 1762 står han oppført med 21,5 parter i Røros kobberverk. Det årlige utbyttet lå på mellom 200 og 250 skippund kobber. Dette gav et totalt utbytte på 2983 skippund for den perioden han eide parter.¹⁰⁵ Av dette var det bare registrert én forsendelse med kobber i Mangelsens navn, og det var 100 skippund til Amsterdam i 1755.¹⁰⁶ De resterende 2883 skippund var det som vist tidligere, trolig Thomas Angell som eksporterte. Fra 1763 står ikke lenger Mangelsen oppført som partisipant i bergregnskapet for Røros kobberverk. Hans parter ble som nevnt tidligere, trolig kjøpt av Andreas Christian Friedlieb i 1763.

De mindre kjøpmennene begrenset seg ofte til færre arenaer hvor de handlet med kobber. Slik var det ikke for Hans Jepsen. Til tross for at han handlet med relativt små mengder kobber, var han aktiv både som partisipant, som kjøpmann på kobberauksjoner, og som eksportør av kobber. Med tanke på mengden kobber han eksporterte er det ikke trolig at han også fungerte som forlegger for andres parter. Hvis vi ser på eksporten, var han først å finne i listene for kobberekspert i 1760, da med 6 skippund. Året etter eksporterte han 12 skippund. De påfølgende 2 årene eksportertes det ingen ting fra hans side. Det var først fra 1764 og fremover, Hans Jepsen årlig eksporterte kobber. Han eksporterte rundt 30 skippund de første årene, og fra 1767 økte eksporten betraktelig, og lå årlig på over 100 skippund. Fra 1760 til 1767 eksporterte Jepsen 211 skippund kobber.¹⁰⁷

Siden Hans Jepsen på dette tidspunkt ikke var listet opp som partisipant ved noen av kobberverkene, er det noe usikkert hvordan han tilegnet seg kobberet. Listene over kobbereksperten viser at i 1767 stammet kobberet han eksporterte fra Røros kobberverk og Løkken kobberverk. Han er også å finne som kjøper på kobberauksjoner, men dette var ikke før på slutten av 1760-tallet. Dette vil vi se mer på i neste kapittel, hvor vi skal følge Hans Jepsen og de andre kobberhandlerne fra 1768 til 1780.

¹⁰³ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1756 t.o.m. 1767

¹⁰⁴ Rolseth, 1945: 85

¹⁰⁵ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1756 t.o.m. 1767

¹⁰⁶ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: 1755

¹⁰⁷ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1760 t.o.m. 1767

Den neste på listen er Thomas Jelstrup. Han var i likhet med Hans Jepsen lite aktiv i kobberhandelen mellom 1751 og 1767. Det var først på 1770-tallet han ekspanderte kobberhandelen, da sammen med broren, Christian Jelstrup. Dette vil bli omtalt i neste kapittel. Thomas Jelstrup var først å finne i listene for kobbereksport i 1756 med 5 skippund eksportert. Etter dette var han frem mot 1767 registrert med ytterligere 4 forsendelser med kobber på mellom 3 og 5 skippund. Dette gav en total eksport på 21 kobber mellom 1751 og 1767.¹⁰⁸ På denne tiden var han ikke registrert som partisipant ved noen av verkene. Han deltok heller ikke på kobberauksjoner. Ut ifra listene over kobbereksport stammet kobberet hans fra Røros kobberverk. Hvordan han har skaffet seg dette kobberet er uvisst.

Den siste som skiller seg ut blant de mindre kjøpmennene i kobberhandelen er Rådmann Bernhard Archdall. Han skiller seg ut fordi han eksporterer relativt store mengder kobber uten at det er tydelig hvor han får kobberet fra. Archdall var først å finne på listene med ett skippund i 1761. Neste år eksporterte han 50 skippund kobber. Dette er betydelige mengder, med tanke på at det er uvisst hvor han fikk kobberet fra. I 1764 eksporterte han 45 skippund, og i 1766 4 skippund. Dette gir en total på 100 skippund for perioden fra 1751 til 1767. Listene over kobbereksport viser at dette kobberet stammet fra Røros kobberverk, Kvikne kobberverk og Selbu kobberverk.¹⁰⁹

Kobberhandelen til alle disse vil vi følge videre i neste kapittel. Noen ekspanderer handelen, mens andre trapper ned. Før dette kommer en oppsummering av det som er gjennomgått i dette kapitlet.

Oppsummering av kobberhandelen mellom 1751 og 1767

Det blir fort mye informasjon som omhandler mange forskjellige kjøpmenn når man går gjennom kobberhandelen i Trondheim over en lengre periode. Derfor følger her en kort oppsummering av det som er blitt presentert i dette kapitlet. På denne måten vil det bli enklere å se utviklingen når vi i neste kapittel skal ta for oss kobberhandelen mellom 1768 og 1780.

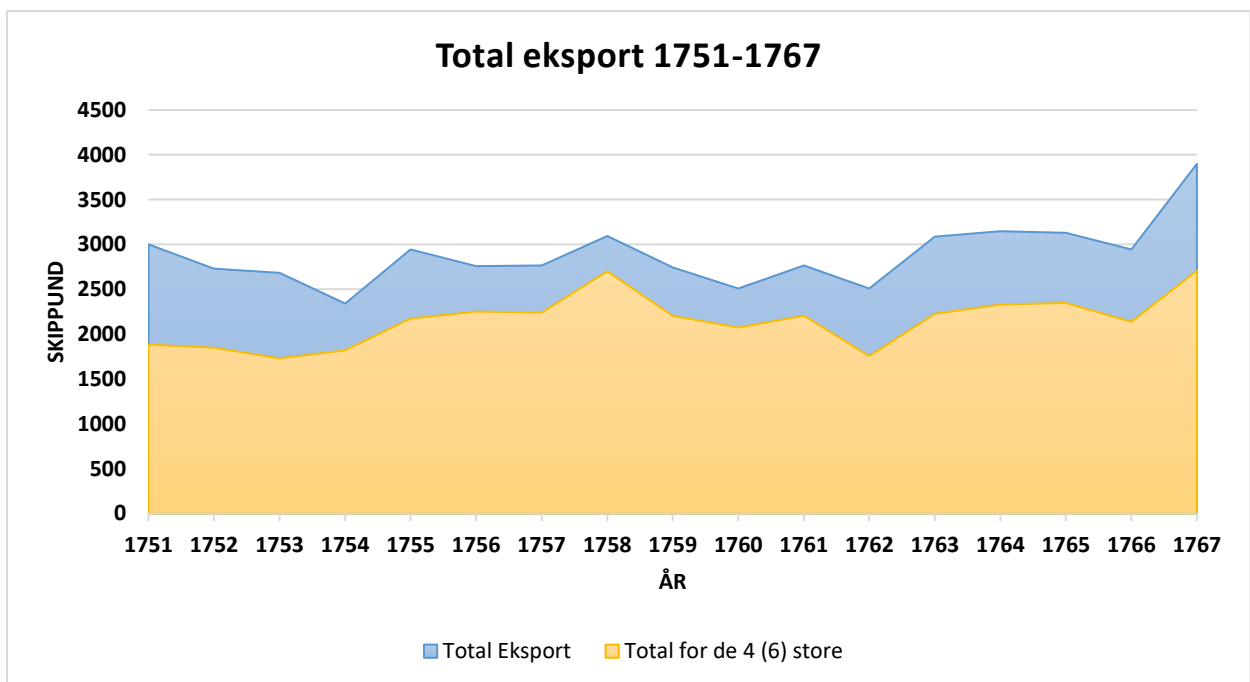
Går vi tilbake til 1751 var det 4 kjøpmenn som skilte seg ut i kobberhandelen. Dette var Hans Horneman, Thomas Angell, Hilmar Meincke og Otto Beyer. Disse sto for rundt 65 % av den samlede kobbereksporten mellom 1751 og 1767. Av disse var Horneman og Angell de fremste, fram til 1756/57. På dette tidspunktet trapper både Meincke og Beyer opp

¹⁰⁸ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1756 t.o.m. 1767

¹⁰⁹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1761 t.o.m. 1766

handelen, mens Horneman og Angell gradvis trapper ned, frem mot 1767. Felles for alle fire er at de var, eller ble i løpet av perioden, partisipanter med mange parter ved ett eller flere av kobberverkene i regionen. Dette gav store mengder kobber i utbytte for alle. Man ser også at utbyttet ikke tilsvarer mengden kobber som ble eksportert, men heller ligger en del under. Det er dermed tydelig at kjøpmennene skaffet seg kobber gjennom flere kanaler, enn bare som partisipant ved verkene. Disse kanalene var kjøp av kobber på auksjoner for tiendekobber, privat kjøp og salg seg imellom, eller som forelegger for andres parter ved kobberverkene.

Mot slutten av perioden døde Hans Horneman og Thomas Angell henholdsvis i 1764 og 1767. På dette tidspunkt har det kommet frem nye store navn i kobbereksporten. Rundt 1765 var både Broder Brodersen Lysholm og Andreas Christian Friedlieb blant de som eksporterer mest kobber. Mot slutten av perioden står vi derfor med fire store kjøpmenn innen kobberhandelen. Disse var Hilmar Meincke, Otto Beyer, Broder Brodersen Lysholm og Andreas Christian Friedlieb.

Figur 4: Viser total kobbereksport fra Trondheim (blått), sammenlignet med den totale eksporten til Hans Horneman, Thomas Angell, Hilmar Meincke, Otto Beyer, Andreas Christian Friedlieb og Broder Lysholm samlet (beige).¹¹⁰

Figur 4 viser at de største innen kobberhandelen gjennom hele perioden samlet sett eksporterte tett opp mot den totale eksporten fra Trondheim. Man ser også at endringen innen

¹¹⁰ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1767

kobbereksperten til disse største kjøpmennene samsvarer med endringene i den totale eksporten.

I tillegg til disse var det var det flere kjøpmenn som i større eller mindre grad var aktive i kobberhandelen. Av disse var det flere med familiære bånd til de store innen kobberhandlene. Mye av eksporten til Thomas Angell stammet fra familie, og da spesielt broren Lorentz Angell og svogeren Johan Mangelsen. Begge eide flere parter i Røros kobberverk, men uten at de eksporterte noe av dette selv. Videre har vi sett på broren til Broder Brodersen Lysholm, Henrich Lysholm, og faren til Hilmar Meincke, Henrik Meincke. De var begge aktive i kobberhandelen i på 1750- eller 1760-tallet. De siste som er nevnt er Hans Jepsen, Thomas Jelstrup og Bernhard Archdall. Disse var relativt anonyme i denne perioden, men vil bli litt mer fremtredende i kobberhandelen på 1770-tallet.

Med unntak av Thomas Angell, Hans Horneman og Henrik Meincke, vil vi følge utviklingen innen kobberhandelen til alle de ovennevnte i neste kapittel. Vi vil fortsette der dette kapitlet slapp, og følge kobberhandelen i Trondheim fra 1768 til 1780. Flere av de største kobberhandlerne fra midten av 1700-tallet hadde nå gått bort, og vi vil se fremveksten av flere kjøpmenn på 1770-tallet.

4. Kobberhandelen fra 1768 til 1780

I forrige kapittel så vi på kobberhandelen i Trondheim mellom 1751 og 1767. Det kom frem at kobberhandelen i denne perioden var dominert av noen få, store kjøpmenn. Disse kjøpmennene sto samlet for en stor andel av kobbereksperten i denne perioden. I tillegg til de store, var det også flere mindre kjøpmenn som deltok i kobberhandelen.

Dette kapittelet tar opp igjen tråden der det forrige slapp, og vil følge kobbereksperten i Trondheim mellom 1768 og 1780. 1768 var året etter Thomas Angells død, og fire år etter Hans Hornemans død. Med unntak av disse to, er det mange av kjøpmennene som ble omtalt i forrige kapittel som fortsatt var aktive innen kobberhandelen. Alle disse skal vi følge frem mot 1780. I tillegg dukket det opp nye kjøpmenn i kobberhandelen, som også bli omtalt.

Arven etter Hans Horneman og Thomas Angell

I 1768 var det 4 kjøpmenn som dominerte kobberhandelen. Disse var Hilmar Meincke, Otto Beyer, Andreas Christian Friedlieb og Broder Brodersen Lysholm. Vi skal se nærmere på disse snart, men først skal vi se på hva som skjedde med kobberhandelen i familien Angell og familien Horneman etter at familieoverhodene ble borte.

Hans Horneman gikk som vi har sett bort i 1764. Derfor må vi for denne familien starte noen år før 1768. Hans Horneman hadde helt frem til sin død vært en aktiv kjøpmann, og etterlot seg en formue på over 300 000 riksdaler. Siste gang han var nevnt i listene for kobberekspert var i 1765, året etter hans død. Da med 80 skippund.¹¹¹ I 1764 står han oppført med 15,5 parter i Røros kobberverk. Året etter var han borte fra bergregnskapet for nevnte verk. Sønnene hans, Gerrit og Henrik, debuterte som partisipanter med to parter hver dette året.¹¹² Hans Horneman eide også et betydelig antall parter ved Selbu kobberverk når han døde. Av de 66 som faren eide, ser det ut til at de fleste ble solgt til kjøpmenn utenfor Horneman-familien. Gerrit og Henrik står nemlig bare med 4 parter hver i 1768.¹¹³

Av de to brødrene var det Gerrit som var mest aktiv innen kobberhandelen. Fra 1765 og 8 år frem i tid eksporterte han årlig kobber fra Trondheim. Som sagt var siste oppføring for Hans Horneman i listene over kobberekspert i 1765. Samme år eksporterte Gerrit Horneman 40 skippund kobber. De påfølgende 2 årene eksporterte han 254 og 157 skippund. Dette var trolig rester fra farens handel, som ble eksportert i sønnens navn. Etter dette og frem mot 1772

¹¹¹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: 1765

¹¹² SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1764 & 1765

¹¹³ Rolseth, 1945: 85

lå eksporten på rundt 50 skippund årlig. Samlet sett gir dette en total kobbereksport på 665 skippund mellom 1765 og 1772.

Henrik Horneman var ikke like aktiv som broren i kobberhandelen. Han er bare registrert som eksportør 2 ganger, da med 21 skippund i 1769, og 2 skippund i 1770.

Med unntak av Gerrit Hornemans eksport i 1766 og 1767, var brødrene lite aktiv i eksporten. Fra 1773 var de ikke lenger å finne i listene for kobbereksport. Gerrit var derimot partisipant ved både Røros og Selbu kobberverk en stund etter dette. Han beholdt sine 2 parter i Røros kobberverk helt frem til 1777, mens Henrik kvitter seg med sine parter i 1772. Dette gav et samlet utbytte på 435 skippund kobber for Gerrit, og 262 skippund kobber for Henrik.¹¹⁴ I Selbu kobberverk sto de begge oppført med 4 parter frem til 1771. Etter dette er det litt uklart hvor mange parter de besitter, men Rolseth skriver at Gerrit står med 4 parter også i 1800, mens Henrik ikke var nevnt.¹¹⁵ Sistnevnte må derfor ha kvittet seg med partene i Selbu kobberverk en gang mellom 1771 og 1800. Disse partene i Selbu gav trolig ikke noe stort utbytte med kobber.

Siden Henrik frem til 1772 var partisipant ved Røros kobberverk uten å drive noe særlig eksport av kobberet, er det nærliggende å tenke at Gerrit fungerte som forelegger for Henriks parter frem til de ble solgt. Dette stemmer også godt i forhold til eksporten til Gerrit. Samlet sett fikk brødrene rundt 60 skippund kobber i utbytte, mens den årlige eksporten til Gerrit lå på rundt 50 skippund. Det som derimot er litt merkelig er at Gerrit forsvinner fra listene over kobbereksport allerede i 1773¹¹⁶, til tross for at han er partisipant ved Røros kobberverk frem til 1777¹¹⁷, og Selbu kobberverk frem til tidligst 1800. Det betyr at kobberet han fikk i utbyttet disse årene enten ble brukt i Norge, solgt til andre kjøpmenn, eller at en annen kjøpmann eksporterte kobberet for Gerrit.

Dette gir et inntrykk av at hverken Gerrit eller Henrik Horneman arvet farens interesser i kobberhandelen. Etter Hans Horneman gikk bort i 1764, gikk Horneman-familien fra å være et godt representert navn i kobberhandelen, til å i løpet av 1770-tallet nesten ikke være nevnt i det hele tatt.

Den andre store kobberhandleren som gikk bort på 1760-tallet var som sagt Thomas Angell. For han ble videreføringen av kobberhandelen litt annerledes. Ved sin død i 1767 var han i besittelse av 18 parter ved Røros kobberverk. Disse partene ble testamentert til Thomas

¹¹⁴ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1765 t.o.m. 1772

¹¹⁵ Rolseth, 1945: 85

¹¹⁶ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1765 t.o.m. 1773

¹¹⁷ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1765 t.o.m. 1777

Angells stiftelse, og var fra 1768 registrert under navnet Thomas Angells Gave i bergregnskapet for Røros kobberverk. Disse 18 partene sto i samme navn gjennom hele perioden mellom 1768 og 1780. Dette gav et utbytte mellom 257 og 356 skippund årlig, og en total på 3884 skippund totalt for hele perioden.¹¹⁸ Hva som skjedde med dette kobberet er heller uklart. Fra det året stiftelsen arvet partene til Thomas Angell slutter mer eller mindre Angell-navnet å være oppført i listene for kobbereksperten. Ut ifra kobberbøker i stiftelsens arkiver, er det tydelig at stiftelsen forvaltet de 18 partene. Det finnes oversikter over innbetalinger til verket, samt forsendelser av kobber fra de forskjellige smeltehyttene.¹¹⁹ Det er dermed tydelig at stiftelsen mottar kobberet, men det står ingenting om hvor kobberet går derfra. Siden dette var snakk om betydelige mengder kobber, er det lite sannsynlig at kobberet ble værende hos stiftelsen. Nissen skriver at partene ved Røros var den største inntektskilden til stiftelsen.¹²⁰ Dette kan blant annet ha vært inntekt gjennom varesalg på Røros, eller salg av kobberet. Det er derfor sannsynlig at noen fungerte som forlegger for disse partene, og eksporterte kobberet ut av Trondheim. Uansett er dette bare spekulasjoner, og noe konkret svar på hva som skjedde med kobberet til stiftelsen kan ikke gis i denne oppgaven.

De fire store innen kobberhandelen mellom 1768 til 1780

Som nevnt var det fire kjøpmenn som skilte seg ut i 1768. Disse var Hilmar Meincke, Broder Brodersen Lysholm, Andreas Christian Friedlieb og Otto Beyer. Videre skal vi følge kobberhandelen til disse fire og deres familiemedlemmer fra 1768 til 1780. I forrige kapittel kunne vi følge de største kjøpmennene mellom 1751 og 1767 uavbrutt gjennom omtrent hele perioden. I dette kapittelet vil det være flere tilfeller hvor en av de store dør, og et familiemedlem tar over handelen. Derfor vil kobberhandelen til de enkelte familiene bli sett på som en helhet når de presenteres i figurer og tabeller.

Samlet sett eksporterte disse familiene 40 099 skippund kobber mellom 1768 og 1780. Dette utgjorde nesten 73 % av den totale eksporten på 55 055 skippund. Dette var noe høyere enn forrige periode, hvor de fire store eksporterte omtrent 65 % av den totale eksporten av kobber mellom 1751 og 1767. Først vil vi se på familien Meincke og familien Beyer, for så å se på familien Lysholm og familien Friedlieb.¹²¹

¹¹⁸ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹¹⁹ Thomas Angell stiftelsers arkiv

¹²⁰ Nissen, 1967: 77

¹²¹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

Tabell 4: Oversikt over eksport målt i skippund for familien Beyer, familien Meincke, Familien Lysholm og Familien Friedlieb 1768-1780.¹²²

År	Total eksport	Familien Beyer	Familien Meincke	Familien Lysholm	Familien Friedlieb
1768	3636	480	1063	561	870
1769	4802	608	915	546	1429
1770	4110	424	833	727	995
1771	3793	594		1680	535
1772	4656	792	130	1420	774
1773	4635	522	431	1393	749
1774	4209	522	243	1155	1446
1775	4467	730	13	1584	1200
1776	4915	665	240	1477	1002
1777	4061	622	628	1043	865
1778	4168	391	776	1044	432
1779	3978	313	647	928	1146
1780	3625	272	455	822	967
Totalt	55055	6935	6374	14380	12410

Familien Beyer og familien Meincke

Den første vi skal se på er Otto Beyer. Han er den kjøpmannen som var lengst aktiv innen kobberhandelen innenfor den perioden denne oppgaven omhandler. I forrige kapittel så vi at Otto Beyer også var blant de største innen kobberhandelen mellom 1751 og 1767. Han eksporterte da 7303 skippund kobber totalt. Det ble også klart at Beyer var partisipant både ved Røros kobberverk og Selbu kobberverk. Han eksporterte i tillegg til dette også kobber fra Kvikne og Løkken kobberverk. Videre skal vi nå se hvordan situasjonen var for Otto Beyer fra 1768 og frem til 1780.

I 1768 eksporterte Otto Beyer 480 skippund kobber. Dette er noe av det laveste han er registrert med frem til 1777. Dette året, som ble det siste hvor han var aktiv i kobberhandelen, eksporterte han 622 skippund kobber. Når han døde i 1778 var det hans kone, Alette Busch (heretter omtalt som madame Beyer), som overtok ansvaret for kobberhandelen.

I Årene frem mot 1777 lå eksporten av kobber for Otto Beyer på mellom 424 skippund (1770) og 792 skippund (1772). Dette gav en total på 5959 skippund eksportert kobber mellom 1768 og 1777. Når madame Beyer tok over handelen i 1778 ble den årlige eksporten nesten halvert, og hun var registrert med 391 skippund det første året, 313 det andre, og 272 i 1780. Totalt 976 skippund kobber. Samlet eksporterte Otto Beyer og enken 6935 skippund

¹²² RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

mellom 1768 og 1780. Dette betyr at eksporten for Beyer-familien hadde økt litt siden forrige periode. Mellom 1751 og 1767 hadde han en gjennomsnittlig eksport på ca. 430 skippund kobber årlig. Dette hadde steget til ca. 533 skippund for perioden mellom 1768 og 1780. Ser vi bare på eksporten til Otto Beyer fra 1768 og frem til hans død, er snittet på ca. 596 skippund kobber årlig, noe som er betydelig høyere enn når madame Beyers eksport var tatt med i beregningene.¹²³

Dette viser at Otto Beyer økte kobberhandelen betydelig de siste 10 årene av sin levetid. Hvis vi ser på hvor kobberet stammet ifra var dette nokså likt forrige periode. Beyer tilegnet seg kobber gjennom parter ved både Selbu kobberverk og Røros kobberverk. Antall parter ved Selbu kobberverk virker å være relativt stabile frem mot 1771. Da med 17 parter. Etter dette er det noe uklart hvor mange parter som var i Beyer-familiens besittelse, men i 1800 er Otto Beyer¹²⁴ registrert med 14,5 parter. Hvor stort utbytte disse 17 partene gav årlig er noe usikkert.¹²⁵ Det som er sikkert, er at dette utbyttet ikke kan sammenlignes med utbyttet fra Røros kobberverk.

1770-tallet var dét året hvor det ble produsert mest kobber ved Røros kobberverk i løpet av hele 1700-tallet.¹²⁶ I løpet av dette tiåret økte Otto Beyer sine parter i verket betraktelig. I 1768 hadde han 13,5 parter. I årene som fulgte kjøpte han seg gradvis opp, og endte opp med 20 parter i 1777. Etter hans død overtok madame Beyer partene. I motsetning til sin mann trappet hun gradvis ned, og hadde i 1880 17 parter. Partene ved Røros gav et utbytte på mellom 205 og 361 skippund kobber årlig, og en total på 3695 skippund for perioden fra 1768 til 1780.¹²⁷

Dette var betydelig mye mindre enn den totale eksporten, noe som vil si at Otto Beyer også denne perioden skaffet seg kobber gjennom flere kanaler. Han var som sagt partisipant ved Selbu kobberverk, men det alene dekker ikke gapet mellom kobberutbyttet fra Røros og eksporten. Ut ifra listene for kobbereksport ser man at i tillegg til Røros og Selbu, eksporterte Beyer kobber fra Kvikne og Løkken. Videre viser auksjonsprotokollen at Beyer var aktiv på kobberauksjoner, og kjøpte mellom 1768 og 1780 150 skippund på auksjon.¹²⁸ Det resterende kobberet har Beyer trolig skaffet seg som forlegger, eller gjennom kjøp og salg av kobber

¹²³ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹²⁴ Tidligere Busch. Ikke Otto Beyers etterkommer, men fra madame Beyers side av familien.

¹²⁵ Rolseth, 1945: 163

¹²⁶ Vogt, 1895: 139

¹²⁷ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹²⁸ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

privat med andre kjøpmenn. Han hadde, som nevnt tidligere, egne skip, og det er derfor ikke utenkelig at han forsøkte å fylle opp hver forsendelse, da med tanke på høyest mulig utbytte.

Dette gjaldt ikke madame Beyer. For henne tilsvarte antall skippund kobber i utbytte fra Røros kobberverk og Selbu kobberverk, antall skippund eksportert de forskjellige årene.

Det er dermed tydelig at Otto Beyer med familie også i denne perioden var godt representert i kobberhandelen. Det samme gjelder Hilmar Meincke. Han var den av de fire store innen kobberhandelen som eksporterte mest kobber mellom 1751 og 1767. I 1768 ble han den første som eksporterte over 1000 skippund kobber på et år, da med 1063 skippund. Dette tilsvarer med dagens måleenheter ca. 169 tonn kobber. De neste årene gikk eksporten litt ned, men lå fortsatt høyt på 915 skippund i 1769 og 833 skippund i 1770. Totalt 2811 skippund. Dette var siste år Hilmar Meincke var på listene for kobbereksperten. I 1771 døde han, og da var det sønnen, Henrick Meincke, som videreførte noe av kobberhandelen. Samme år som faren døde var det ikke registrert noe eksport fra Henrick, men fra 1772 og frem til 1780 var han årlig å finne på listene over kobberekspert. Mengden varierte kraftig de første årene, med alt fra 13 skippund i 1775, til 431 skippund i 1773. Etter 1777 stabiliserte eksporten av kobber seg, og Henrick eksporterte i snitt 626,5 skippund de siste 4 årene frem til 1780. Dette gav en total på 6374 skippund kobber eksportert for Hilmar og Henrick Meincke mellom 1768 og 1780.¹²⁹

Hilmar Meincke fikk mye av kobberet sitt fra Røros kobberverk, hvor han i starten av denne perioden var den kjøpmannen som enkeltstående eide flest parter. Fra 1767 til 1768 hadde han økt antall parter fra 32 til 38 parter. Dette antallet beholdt han helt frem til sin død. Dette gav et årlig utbytte på mellom 545 skippund i 1770 og 682 skippund i 1771.¹³⁰ I tillegg var Hilmar partisipant ved Selbu verk og ved Løkken verk. I Selbu kjøpte han seg opp til 12 parter etter Hans Hornemans død. Disse partene eide han frem til 1771. Ved Løkken verk var han i likhet med forrige periode den mest dominerende partisipanten med 20,5 parter.

Etter farens død står Henrick Meincke bare med 12 parter i Røros kobberverk. De fleste av de resterende 26 partene er det trolig at Catarina Lysholm, søsteren til Henrick, som arver. Dette kan man anta med utgangspunkt i at Catarinas mann, Broder Brodersen Lysholm, økte sine parter fra 5 til 30,5 året etter Hilmar døde.¹³¹ Dette kan i utgangspunktet se ut som en skeiv fordeling av arven mellom Henrick og Catarina, men hvis vi ser på de 20,5 partene Hilmar Meincke eide i Løkken verk, kan det se ut til at Henrick arvet alle 20,5 av faren. I

¹²⁹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹³⁰ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1767 t.o.m. 1771

¹³¹ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1772

1776 star han oppført med 21 parter.¹³² I tillegg overtok han partene ved Selbu verk, og står i 1800 registrert med 7 parter.¹³³

Vi skal se nærmere på kobberhandelen for Catarina Lysholm, og hennes parter i Røros, når vi tar for oss Lysholm-familien senere i kapittelet. Henrick Meincke utvidet antall parter i årene etter farens død, og står i 1780 oppført med 18 parter. Disse partene kan det virke som han fikk gjennom sin søster, Catarina, siden hun på samme tidspunkt går fra 30,5 parter i 1773, til 24 parter i 1780. Partene til Henrick gav han et årlig utbytte på mellom 217 og 343 skippund kobber. Dette gir sammen med utbyttet til faren, et samlet utbytte på 4932 skippund kobber mellom 1768 og 1780.¹³⁴ Sammen med utbyttet fra Løkken verk og Selbu verk kommer vi tett oppunder den samlede eksporten for perioden.

I tillegg til kobber fra Løkken, Selbu og Røros kommer det frem av listene for kobbereksport at både Hilmar og Henrick eksporterte kobber fra Kvikne kobberverk, hvor Henrick eier 31 parter i 1780.¹³⁵ De eksporterte også noe kobber fra Fredriksgave verk.¹³⁶

Familien Meincke var som sagt de som eksporterte mest kobber mellom 1751 og 1767. Slik ble det ikke i denne perioden. De som derimot eksporterte mest skal vi se på i neste avsnitt, var familien Lysholm og familien Friedlieb. Catarina Meincke Lysholm tilhører i denne sammenheng Lysholm-familien.

Familien Lysholm og familien Friedlieb

Fra midten av 1760-tallet var det som vi så i forrige kapitel to nye kjøpmenn som vokste seg store innen kobberhandelen; Broder Brodersen Lysholm og Andreas Christian Friedlieb. Disse og deres familier skal vise seg å bli de største innen kobberhandelen på 1770-tallet.

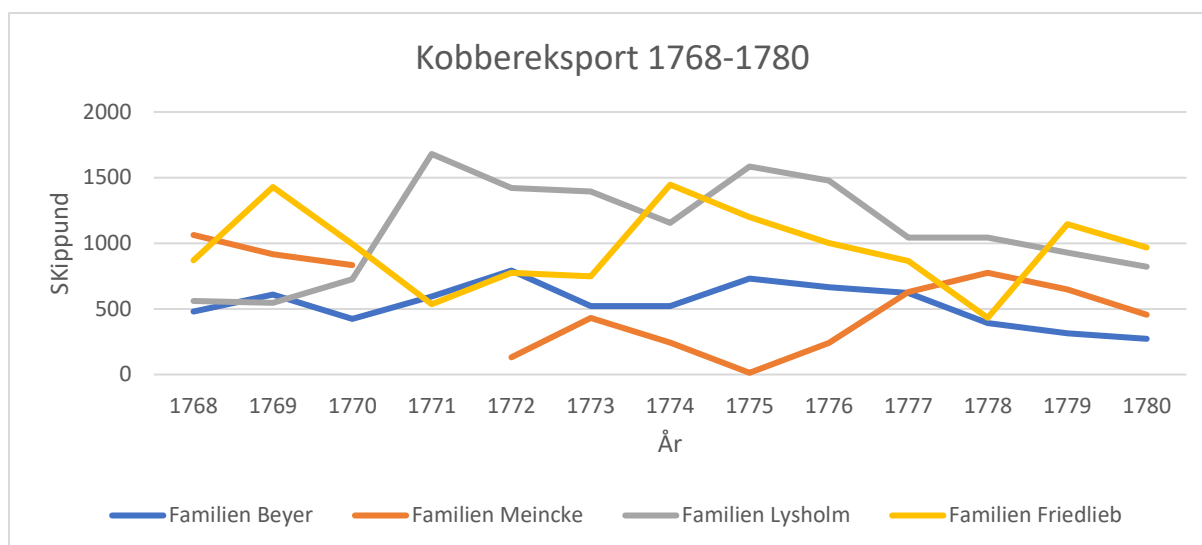
¹³² Løkken verk, 1954: 240

¹³³ Rolseth, 1945: 163

¹³⁴ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹³⁵ Falck-Muus, 1932: 81

¹³⁶ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

Figur 5: Oversikt over utviklingen i kobbereksporten for familien Beyer, familien Meincke, familien Lysholm og familien Friedlieb 1768-1780.¹³⁷

Av disse to var det Andreas Christian Friedlieb som lengst hadde vært aktiv i kobberhandelen. I forrige kapittel så vi at Friedlieb mellom 1751 og 1767 eksporterte 3917 skippund kobber fra Trondheim. Dette var mye kobber, men siden det meste av kobberet stammet fra siste del av perioden ble han ikke i denne oppgaven regnet som en av de største innen kobberhandelen i den perioden. I perioden som dette kapittelet handler om var han blant de absolutt største. Fra 1767/68 økte eksporten til Friedlieb betraktelig. I 1768 eksporterte han 870 skippund kobber, og i 1769 var han oppe i hele 1429 skippund eksportert kobber. Dette var et toppunkt for Andreas Christian Friedlieb sin del, men eksporten var stabilt høy frem mot 1772. Totalt ble det eksportert 4603 skippund mellom 1768 og 1772.

Etter 1772 var ikke Andreas Christian Friedlieb lenger å finne i listene for kobbereksport. Dette er av den enkle grunn at han døde på starten av 1770-tallet. Fra 1773 var det enken, Karen Hammond sal. Friedlieb (omtalt som madame Friedlieb), sammen med sønnen, Alexander Hammond Friedlieb, som sto ansvarlig for eksporten av kobber, og da med tilsvarende mengder som familien hadde før mannens død. I 1773 eksporterte de 749 skippund. De påfølgende 3 årene eksporterte de over 1000 skippund årlig. Siste året madame Friedlieb var oppført i listene var det med 865 skippund eksportert. Dette gav en total på 5262 skippund kobber eksportert mellom 1773 og 1777.

Etter 1777 var det Alexander som tar over handelen med firmaet «Alexander H. Friedlieb & Co». Eksporten var relativt lav i 1778, med 432 skippund kobber. De påfølgende årene var eksporten igjen på samme nivå som hos faren, og firmaet eksporterte rundt 1000

¹³⁷ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

skippund årlig. Totalt gav dette en eksport på 2545 skippund frem til 1780. Dette gav en total eksport for familien Friedlieb på 12 410 skippund kobber mellom 1768 og 1780.¹³⁸

Hvis vi ser på hvor dette kobberet stammet fra, er det tydelig i listene for kobbereksport at mye av kobberet stammet fra Røros kobberverk. Dette stemmer godt med at Andreas Christian fra 1768 og frem til sin død, eide 22,5 parter i verket. I denne perioden gav dette et utbytte på mellom 343 skippund og 408 skippund kobber årlig. Når Andreas Christian døde var det madame Friedlieb som tok over partene, og står i 1773 med 24,5 parter. Hvor de to ekstra partene kom fra er noe uklart, men fram til sønnen tok fullstendig over handelen i 1778 utvidet hun antall parter til 28,5. For henne gav dette et årlig utbytte på mellom 409 og 485 skippund kobber. Når Alexander Hammond Friedlieb tok over handelen i 1778 hadde han allerede 3 parter fra før. Disse fikk han mest sannsynlige fra moren, madame Friedlieb, som mellom 1774 og 1775 gikk fra 24,5 til 21,5 parter. Dermed sto Alexander igjen med 31,5 parter ved Røros kobberverk i 1778, etter å ha tatt over partene fra moren. Året etter utvidet han antall parter til 33,5, noe han også står med i 1780. Partene i Røros gav et årlig utbytte på mellom 463 og 528 skippund kobber. Samlet fikk Friedlieb-familien et utbytte på 5600 skippund kobber mellom 1768 og 1780. Dette betyr at familien også tilegnet seg kobber fra andre kilder.

I tillegg til Røros kobberverk viser listene for kobbereksport at alle de tre som er nevnt ovenfor eksporterte kobber som stammet fra kobberverkene i Selbu, Løkken, Kvikne og Follidal.¹³⁹ De står oppført med 2 parter ved Selbu kobberverk frem til 1772. I 1800 er dette økt til 10 parter.¹⁴⁰ Alexander står i 1780 oppført med 5 parter ved Kvikne kobberverk.¹⁴¹ Andreas Christian Friedlieb nevnes også som partisipant ved Fredriks gave verk fra 1769.¹⁴² Han var også registrert som kjøper av 129 skippund tiendekobber på auksjon samme år som han gikk bort.¹⁴³ Det er også sannsynlig at familien Friedlieb fungerte som forelegger for parter til andre kjøpmenn, siden utbyttet fra verkene og tiendekobberet neppe utgjorde over 12 000 skippund mellom 1768 og 1780.

12 410 skippund eksportert kobber er nesten like mye som familien Meincke og familien Beyer hadde til sammen i samme periode. Dette viser at Friedlieb-familien hadde vokst seg store innen kobberhandelen. De var en av to slike familier. Den andre familien var

¹³⁸ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹³⁹ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

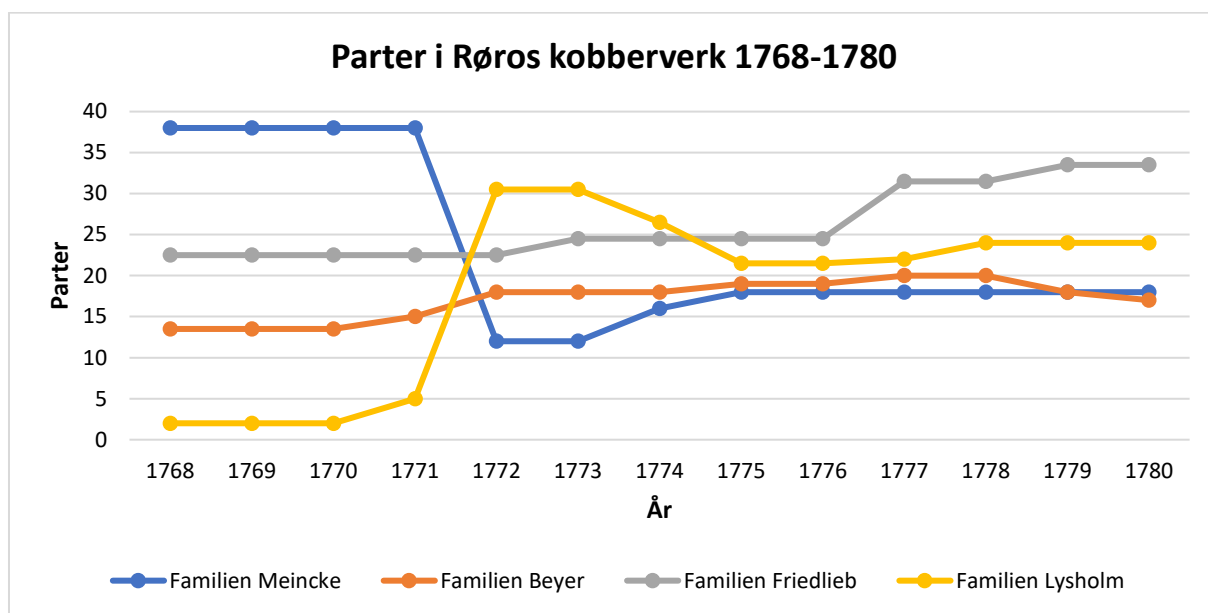
¹⁴⁰ Rolseth, 1945: 163

¹⁴¹ Falck-Muus, 1932: 81

¹⁴² Bækkelund & Kalvatn, 1998: 18

¹⁴³ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

familien Lysholm. Med tette bånd til familien Meincke vokste familien Lysholm til å bli den største innen kobberhandelen mellom 1768 og 1780.

Figur 6: Oversikt over utviklingen i antall parter ved Røros kobberverk for familien Meincke, familien Beyer, familien Friedlieb og familien Lysholm.¹⁴⁴

I forrige kapittel så vi at brødrene Henrich og Broder Brodersen Lysholm begge var aktive innen kobberhandelen før 1768. Henrich allerede fra 1750-tallet, men da med relativt lave eksportmengder. Broder kom derimot ikke inn i kobberhandelen før på 1760-tallet, men da med betydelige høyere årlig eksport i forhold til broren. Dette avsnittet vil fokusere på Broder, mens Henrich vil bli redegjort for senere i kapitlet.

I 1768 eksporterte Broder Lysholm 561 skippund kobber. Dette holdt seg jevnt frem til 1771 hvor han eksporterte hele 1680 skippund. Året etter sank eksporten litt igjen, og det er registrert at han eksporterte 950 skippund. Dette blir også hans siste år på listene over kobbereksperten. Broder Lysholm døde i 1772, og fra dette året var det enken, Catarina Lysholm, som står som eksportør av kobberet. Hun fortsetter der mannen slapp, og eksporterte 470 skippund samme år. Dette gav en total på 1420 skippund kobber i 1772. I de påfølgende årene var eksporten høy, og lå på alt fra 1155 til 1584 skippund. Fra og med 1777 var eksporten til familien Lysholm registrert under «Agentine Lysholm & Comp». Dette kompaniet eksporterte over 1000 skippund i 1777 og 1778, mens i 1779 og 1780 var eksporten sunket til under 1000 skippund. Totalt eksporterte familien Lysholm 14 380

¹⁴⁴ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

skippund mellom 1768 og 1780. Dette var det meste av alle de store familiene i kobberhandelen.¹⁴⁵

Hvor fikk de dette kobberet fra? I likhet med mange av de andre familiene kom mye av kobberet til Lysholm-familien fra Røros kobberverk. I 1768 hadde Broder Lysholm bare 2 parter i verket. I 1771 gikk han opp til 5 parter, men det var først året etter, i 1772, at han ble innehaver av en god andel av partene ved Røros kobberverk. Som det har blitt skrevet om tidligere var Broder Lysholm gift med Hilmar Meinckes datter, Catarina. Når Hilmar dør i 1771 arvet Catarina en stor andel av farens parter ved Røros kobberverk. Det fører til at Broder Lysholm fra 1772 står oppført med 30,5 parter. Dette er som nevnt samme år som Broder dør, og Catarina blir ansvarlig for handelen. I årene etter hun tok over gikk antall parter gradvis ned helt frem til 1777, hvor hun står med 22 parter. Året etter eide hun 24 parter, noe som holder seg frem til 1780. Partene i Røros kobberverk gav et utbytt på 553 og 541 skippund de årene familien eide 30,5 parter. Utenom dette ligger utbyttet på mellom 409 og 323 skippund kobber årlig frem mot 1780. Dette gir et totalt utbytte på 3975 skippund kobber for perioden mellom 1768 og 1780.¹⁴⁶

Som sagt eksporterte familien Lysholm hele 14380 skippund kobber denne perioden. Utenom 3 parter ved Selbu kobberverk¹⁴⁷ og 2 parter ved Kvikne kobberverk¹⁴⁸, er ikke noen av de Lysholm som er nevnt i dette avsnittet, registrert som partisipant ved noen av de andre kobberverkene i regionen. Dette betyr at det er mellom 8000 og 10 000 skippund eksportert kobber som det ikke er gjort rede for.

Listene over auksjoner for tiendekobber viser at Broder og Catarina til sammen kjøpte 300 skippund kobber på auksjon.¹⁴⁹ Dette er så lite sammenlignet med den totale eksporten, at kobberet må ha flere opprinnelser. Hvis man ser på listene for kobbereksperten ser man at både Broder og Catarina i tillegg til de som er nevnt ovenfor, også eksporterte kobber som kom fra kobberverkene i Løkken, og Follidal. Men kobberet som stammet fra disse var beskjedne mengder i forhold til det som kom fra Røros kobberverk.

Dermed er det nærliggende å tenke at både Broder og Catarina fungerte som forleggere for andres parter ved Røros kobberverk. En mulighet er at de eksporterte kobberutbyttet til Thomas Angells stiftelse eller Peter F. Suhm. Begge med 18 parter, noe som

¹⁴⁵ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹⁴⁶ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹⁴⁷ Selbu

¹⁴⁸ Falck-Muus, 1932: 81

¹⁴⁹ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

gav et totalt utbytte på 7768 mellom 1768 og 1780.¹⁵⁰ Mye av kobberet som Lysholm eksporterte kan ha kommet fra disse.

De mindre kobberhandlerne mellom 1768 og 1780

Selv om de fire store innen kobberhandelen sto for omtrent 73 % av den totale eksporten mellom 1768 og 1780, var det som i forrige periode flere mindre kjøpmenn som var aktive i kobberhandelen. I forrige kapittel var dette kanselliråd Henrich Lysholm, generalmajor Johan Mangelsen, Hans Jepsen, Thomas Jelstrup og Bernard Archdall. Med unntak av generalmajor Johan Mangelsen skal vi følge alle disse videre i dette kapitlet. I tillegg var det flere som kommer inn i kobberhandelen denne perioden. Disse var Christan Jelstrup, Mathias Friis, Herman Hoë, Agent Lassen, og Busch og Ulricksson. Cristian Jelstrup var Thomas Jelstrup sin bror, og i denne perioden opptrådte de sammen både i bergregnskapet og i listene for kobbereksport. Det skal også sies at Gerrit og Henrik Horneman var blant disse mindre kjøpmennene, men siden de allerede er omtalt i dette kapitlet, vil de ikke bli omtalt i denne delen.

Felles for disse kjøpmennene er at de skiller seg ut blant disse mindre kjøpmennene. Enten på grunn av mengden kobber de eksporterte, mengden parter de eide, eller på grunn av at de var aktive på flere forskjellige arenaer innen kobberhandelen.

Tabell 5: Oversikt over kobbereksporten målt i skippund for de mindre kjøpmennene mellom 1768 og 1780.¹⁵¹

År	Henrich Lysholm	Hans Jepsen	Thomas & Christian Jelstrup	Bernhard Archdall	Mathias Friis	Herman Hoë	Busch & Ulricksson	Agent Lassen
1768	109	148						56
1769	181	134	17	4	30			
1770		100	10		1			
1771		149	31		88			
1772		187	86		99		27	12
1773		271			84		74	7
1774		222	5		108		89	
1775		187	94		72		87	1
1776		185	100		110	51		
1777		108	88		184	119		
1778		143	146		147	112		
1779		103	121		209	178		
1780		124	137		113	262		
Totalt	290	2061	835	4	1245	722	277	76

¹⁵⁰ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹⁵¹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

Som man kan se ut ifra tabell 5 var det noen av kjøpmennene som var representert med relativt store mengder kobber eksportert, mens andre nesten ikke eksporterte. Disse kommer vi tilbake til senere.

Først skal vi se på Henrich Lysholm. Han blir i hovedsak bare tatt med siden han var aktiv innen kobberhandelen i store deler av forrige periode. Etter 1768 var han bare aktiv i kobbereksperten i to år. Da med 109 skippund i 1768, og 181 skippund i 1769. Etter dette var han ikke å finne i listene.¹⁵² Når det gjelder partene til Henrich Lysholm i de forskjellige bergverkene ser det ut til at han beholder de 10 partene han hadde i Selbu kobberverk frem til 1771, og de 4 partene i Røros kobberverk fram til 1769. I 1770 var det konen til Henrich, Anna Tønder, som sto oppført som eier av partene i Røros. I 1771 var ingen av dem oppført som eiere. Henrich var også på dette tidspunkt oppført som partisipant ved Fredriksgave verk.¹⁵³ Kobberet han får i utbytte fra disse verkene tilsvarte omtrentlig kobberet han eksporterte. Henrich døde i 1771, og etter dette var verken han eller Anna Tønder å finne som deltakere i kobberhandelen.

Den neste kjøpmannen som bør nevnes er Hans Jepsen. Han var den av de mindre kjøpmennene som eksporterte mest kobber. I forrige kapittel så vi at han var aktiv på mange arenaer innenfor kobberhandelen, men eksporterte relativt lite kobber. Dette endret seg på 1770-tallet. Mellom 1768 og 1780 eksporterte Jepsen 2061 skippund kobber. Årlig mengde varierte fra 100 skippund i 1770, til 271 skippund i 1773.¹⁵⁴ Normalen lå på mellom 150 og 200 skippund årlig. Det meste av dette kobberet stammet fra Røros kobberverk. Der var han også fra 1772 partisipant med 2,5 part fram til 1775, hvor han sto oppført med 1,5 parter. Disse partene gav et utbytte på mellom 21 til 47 skippund årlig.¹⁵⁵ Han eksporterte også kobber fra Løkken og Fredriksgave verk i denne perioden, men da relativt små mengder. I tillegg til dette kjøpte han i denne perioden litt over 129 skippund tiendekobber på auksjon, men dette tilsvarer bare en brøkdel av eksporten. Dermed er det tydelig at Hans Jepsen må ha tilegnet seg mye av kobberet på andre måter. Dette kan ha vært som forlegger, eller ved at han kjøpte kobber fra andre kjøpmenn.

To andre som også eksporterte relativt mye kobber mellom 1768 og 1780 var brødrene Thomas og Christian Jelstrup. I forrige kapittel så vi at i den perioden opptrådte Thomas alene i kobberhandelen. I denne perioden var også Christian deltager i kobberhandelen. Brødrene

¹⁵² RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: 1768 & 1769

¹⁵³ Bækkelund & Kalvatn, 1998: 18

¹⁵⁴ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹⁵⁵ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1772 t.o.m. 1780

opptrer sammen både i bergregnskapet for Røros kobberverk og i listene over kobbereksport, så det er dermed rimelig å anta at de samarbeidet med handelen. I denne perioden tok handelen seg opp i forhold til hva den var for Thomas Jelstrup i forrige periode. Mellom 1768 og 1780 eksporterte de 835 skippund kobber. I starten av perioden eksporterte de mellom 5 og 86 skippund årlig, men fra 1775 økte eksporten, og de eksporterte mellom 100 og 150 skippund årlig.¹⁵⁶ Det meste av dette kobberet stammet fra Røros kobberverk hvor de fra 1772 eide én part.¹⁵⁷ De var også oppført som partisipant ved Selbu med 4 parter i 1800. Siden det mangler informasjon om partisipanter ved dette verket mellom 1771 og 1800, er det en mulighet for at de har kjøpt disse partene på 1770-tallet. Listene for kobbereksport viser eksport av kobber fra Selbu fra og med 1779. I tillegg viser de at brødrene også eksporterte kobber fra Kvikne og Fredriks gave verk.¹⁵⁸

Neste mann på lista over de mindre kjøpmennene er Bernhard Archdall. I forrige kapittel kom det frem at han eksporterte relativt mye kobber, uten at det var noen tydelige tegn på hvordan han tilegnet seg dette. I denne perioden har situasjonen snudd. Archdall er oppført med 2 parter ved Selbu kobberverk, og han kjøpte 150 skippund tiendekobber på auksjon.¹⁵⁹ Av dette er det bare 4 skippund som ble eksportert.¹⁶⁰ Hva det resterende kobberet ble brukt til er noe uklart, men en mulighet er at en annen kjøpmann fungerte som forlegger.

De nye av de mindre kjøpmennene i kobberhandelen.

Nå har vi tatt for oss alle de mindre kjøpmennene som også var nevnt i forrige kapittel. I denne perioden kan man se ut ifra tabell 2 at antall mindre kjøpmenn økt.

Den første av disse nye er Mathias Friis. Han eksporterte også kobber i forrige periode, men da bare 4 og 3 skippund i henholdsvis 1765 og 1767. I denne perioden eksporterte han betydelig mer. Fra 1769 og hvert år fremover er han å finne i listene over kobbereksport. Mengdene varierte noe, og var på alt fra 1 til 209 skippund. Totalt eksporterte han 1245 skippund mellom 1768 og 1780.¹⁶¹ Dette var nest mest av de mindre kjøpmennene. Til tross for dette var han ikke særlig aktiv som partisipant. Han eide gjennom hele perioden én part i Løkken verk, og fra 1780 har han 2 parter i Røros kobberverk.¹⁶² Det var fra Røros

¹⁵⁶ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹⁵⁷ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1772 t.o.m. 1780

¹⁵⁸ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

¹⁵⁹ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

¹⁶⁰ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: 1769

¹⁶¹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1765 t.o.m. 1780

¹⁶² SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1780

det meste av kobberet stammet fra. Listene over kobbereksport viser at han også eksporterte kobber fra Selbu, Kvikne og Fredriks gave verk. Han kjøpte også 50 skippund tiendekobber på auksjon på 1770-tallet.¹⁶³

Den neste på lista er Herman Hoë. Han var en kjøpmann som mot slutten av perioden eksporterte betydelige mengder kobber. Det var først i 1776 han debuterte på listene over kobbereksport, og på de 5 årene fram til 1780 eksporterte han 722 skippund kobber. Over halvparten av dette ble eksportert i 1779 og 1780.¹⁶⁴ Dette var altså en kjøpmann på tur inn i kobberhandelen. Hoë er ikke å finne som partisipant ved noen av bergverkene før 1780, men med utgangspunkt i listene over kobbereksport, ser man at han i 1780 eksporterte kobber som stammet fra Røros, Kvikne, Selbu og Fredriks gave verk. Hvordan han fikk dette kobberet er noe uklart. En mulighet er at han etter å ha vært i lære hos Otto Beyer, bisto madame Beyer i eksporten av kobber etter mannens død.¹⁶⁵ Eksporten til madame Beyer tilsvarte litt over det halve av hva Otto Beyer eksporterte før hans død. Eksporten til Hoë tar seg opp etter læremesterens død, og mengden tilsvarte litt under det halve av hva Otto Beyer eksporterte årlig. Derfor er det mulig at Hoë bisto madame Beyer i kobbereksporten.

I likhet med Thomas og Christian Jelstrup opptrer de neste i rekken i par når de nevnes i listene. Dette er Cornelius Busch og Christian Ulricksson. Begge hadde nære bånd til Beyer-familien.¹⁶⁶ Disse eksporterte kobber tidlig på 1770-tallet. Da totalt 277 skippund mellom 1772 og 1775.¹⁶⁷ I likhet med Herman Hoë er heller ikke disse to listet opp som partisipanter ved noe bergverk på dette tidspunkt. De var derimot registrert som kjøpere av tiendekobber i 1773 med 40 skippund.¹⁶⁸

Den siste kjøpmannen som vil bli nevnt i denne oppgaven er agent Lassen. Han var aktiv i kobberhandelen allerede i 1766, men da med bare 5 skippund. De to påfølgende årene eksporterte han 73 og 56 skippund, men etter dette er det bare tre år hvor han er å finne på listene over kobbereksport. Til sammen eksporterte han 19 skippund disse årene. Fra 1766 til 1780 eksporterte han totalt 154 skippund kobber.¹⁶⁹ Det som gjør Lassen interessant, var at han over en lengre periode på 1760- og 70-tallet var partisipant ved Røros kobberverk. Han hadde 3,5 parter de første årene, og deretter 2,5 parter frem mot 1776. Etter dette var han ikke

¹⁶³ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

¹⁶⁴ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1776 t.o.m. 1780

¹⁶⁵ Bull, 1998: 160

¹⁶⁶ Bull, 1998: 115

¹⁶⁷ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1772 t.o.m. 1775

¹⁶⁸ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

¹⁶⁹ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1766 t.o.m. 1780

partisipant. Dette gav et totalt utbytte på 546 skippund kobber denne perioden.¹⁷⁰ Dette var betydelig over den totale eksporten. I tillegg kjøpte han i 1768 20 skippund tiendekobber på auksjon.

En fellesnevner for de nye av de mindre kjøpmennene, er at det på dette tidspunkt er noe uklart hvordan de tilegnet seg kobberet. Dette kan være fordi dette var, med unntak av Busch og Ulricksson og agent Lassen, starten på en karriere i kobberhandelen. Noen av disse kjøpmennene vil vokse til å bli blant de største i kobberhandelen på slutten av 1700-, og starten av 1800-tallet. Dette gjelder blant annet Herman Hoë. Men dette blir ikke videre omtalt i denne oppgaven.

Nå har vi sett på flere av de mindre kjøpmennene i kobberhandelen mellom 1768 og 1780. Dette er kjøpmenn som vi har sett utmerket seg på en eller annen måte. Videre følger en oppsummering av hva som er blitt presentert i dette kapitlet.

Oppsummering av kobberhandelen mellom 1768 og 1780

Før vi i neste kapittel skal se på utviklingen i kobberhandelen mellom 1751 og 1780 under ett, er det som i forrige kapittel greit å oppsummere hva som er blitt presentert i dette kapitlet.

Siden forrige periode har flere av de store kjøpmennene forsvunnet fra kobberhandelen. Både Hans Horneman og Thomas Angell døde på midten av 1760-tallet. Hans Horneman etterlot seg to sønner, Gerrit og Henrik, som også var involvert i kobberhandelen, men da aldri i like stor grad som faren. Så i løpet av perioden forsvinner Horneman-navnet omtrent helt fra kobberhandelen. Det samme skjer også med Angell-navnet. Etter Thomas Angells død i 1767 blir alle hans personlige parter testamentert til Thomas Angells stiftelse som forvalter disse partene videre.

I 1768 var det fire kjøpmenn som var ledende i kobberhandelen i Trondheim. Dette var Hilmar Meincke, Otto Beyer, Andreas Christian Friedlieb og Broder Brodersen Lysholm. Felles for disse var at de alle var betydelige partisipanter i Røros kobberverk, i tillegg til at de alle også var partisipanter ved noen av de mindre kobberverkene i regionen.

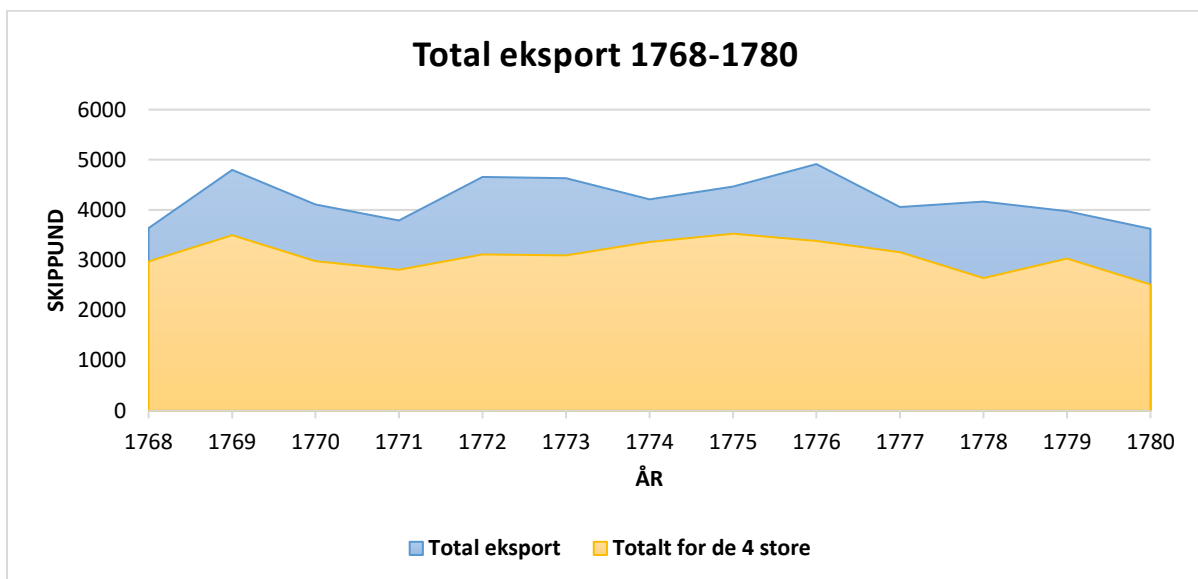
Hilmar Meincke og Otto Beyer var begge gjengangere fra sist periode, og hadde dermed vært en del av kobberhandelen lenge. Otto Beyer var aktiv på kobbermarkedet frem han går bort i 1777. Da var det enken, madame Beyer, som tok over handelen. I tillegg er det sannsynlig at Herman Hoë bistod henne i kobberhandelen. Hilmar Meincke døde i 1771. Da var det barna Catarina og Henrich som videreførte kobberhandelen. Henrich overtok 12 parter

¹⁷⁰ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1766 t.o.m. 1776

i Røros kobberverk og 20,5 parter ved Løkken verk. Han var aktiv i kobberhandelen i hele perioden frem til 1780. Catarina arvet de resterende 25,5 partene ved Røros kobberverk. Disse partene er det mannen, Broder Brodersen Lysholm som forvalter i første omgang.

Broder Brodersen Lysholm og Catarina Lysholm var de som samlet eksporterte mest kobber gjennom denne perioden. I starten av perioden eksporterte han i snitt over 500 skippund årlig, men det var først da Catarina mottok arven etter faren, at kobberhandelen eksploderte for Broder sin del. Fra 1771, og frem til 1780 eksporterte han og Catarina, med unntak av noen år, godt over 1000 skippund kobber årlig.

De siste av de fire store innen kobberhandelen mellom 1768 og 1780 var Andreas Christian Friedlieb og hans etterkommere. Han eksporterte også i forrige periode store mengder kobber, men det var først på slutten av 1760-tallet at kobberhandelen virkelig tok seg opp. Fra 1768 og frem mot 1780 eksporterte Friedlieb, med noen få unntak, rundt 1000 skippund årlig. Fram til 1772 var det Andreas Christian som var ansvarlig for eksporten. Da han døde var det enken, Karen Friedlieb, som ble ansvarlig. Dette ansvaret hadde hun med hjelp fra sønnen, sønnen Alexander Hammond Friedlieb, frem til 1777. Da tok sønnen fullstendig over handelen med firmaet «Alexander H. Friedlieb & Co».

Figur 7: Viser total kobbereksport fra Trondheim (blått), sammenlignet med den totale eksporten til Familien Beyer, Familien Meincke, Familien Friedlieb og Familien Lysholm (beige).¹⁷¹

¹⁷¹ RA, General tollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

Samlet eksporterte disse 4 familiene 40 099 skippund kobber mellom 1768 og 1780. Dette utgjorde nesten 73 % av den totale eksporten på 55 055 skippund, noe som var litt høyere enn hva de 4 store gjorde i forrige periode.

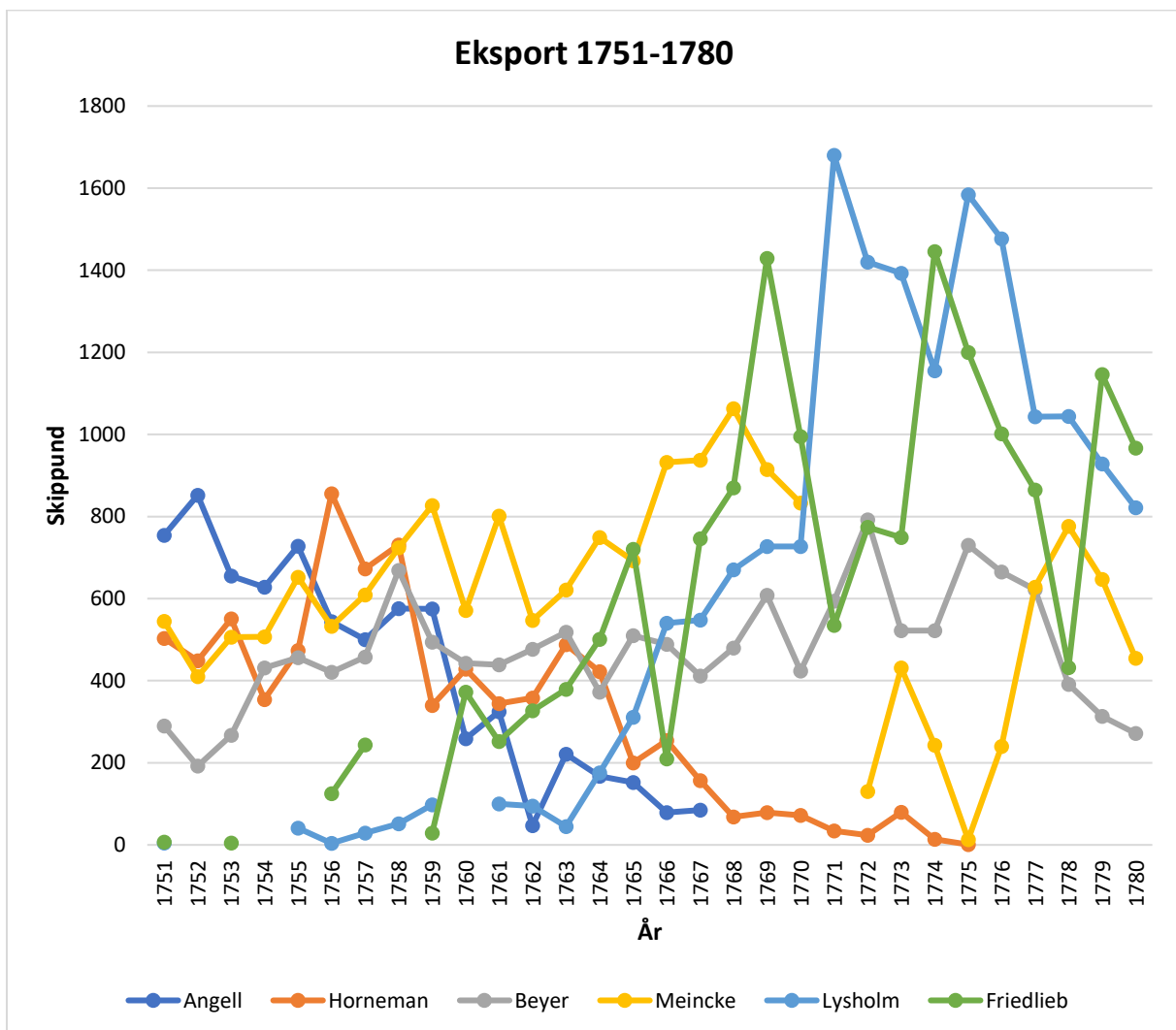
Samtidig var det også flere mindre kjøpmenn som skilte seg ut med sin aktivitet i kobberhandelen i denne perioden, enn hva det var mellom 1751 og 1767. Disse var Gerrit og Henrik Horneman, Henrich Lysholm, Hans Jepsen, Thomas & Christian Jelstrup, Bernhard Archdall, Matias Friis, Herman Hoë, Bucsh & Ulricksson og agent Lassen. Av disse var det spesielt Hans Jepsen, brødrene Jelstrup og Matias Friis som skilte seg ut, gjennom at de var aktive i kobberhandelen gjennom omtrent hele perioden, samtidig som de eksporterte relativt store mengder kobber.

Sett under ett var kobberhandelen mellom 1768 og 1780 preget av store handelsfamilier hvor ansvaret ble videreført innad i familien. Det dukket også opp nye navn og nye firmaer i kobberhandelen i denne perioden. Navn og firmaer som skal vise seg å bli store i tiden etter 1780.

Til nå har vi sett på kobberhandelen i Trondheim mellom 1751 og 1780 fordelt på to perioder. Det er blitt presentert både store og mindre kjøpmenn, og i detalj kobberhandelen for de enkelte. Videre skal vi se disse to perioden i sammenheng, for så å kunne si noe om utviklingen i kobberhandelen i Trondheim mellom 1751 og 1780. Vi vil se hvordan enkelte familier innen kobberhandelen knyttes sammen gjennom ekteskap, og til slutt fremstår som én slektskrets.

5. En næring for de få

Hovedmålet med denne oppgaven er å se på hvordan kobberhandelen i Trondheim utviklet seg mellom 1751 og 1780. Dette er blitt gjort ved å se på hvilke kjøpmenn som dominerte denne næringen, og hvorfor de ble så dominerende. I tillegg har det vært et mål å se om kobberhandelen bare omfatter kapitalsterke kjøpmenn, eller om den også omfatter flere mindre kjøpmenn. I dette kapitlet skal vi prøve å samle trådene fra de foregående kapitlene, og se kobberhandelen mellom 1751 og 1780 under ett.

Figur 8: Oversikt over eksporten for Angell, Horneman, Beyer, Meincke, Lysholm og Friedlieb mellom 1751 og 1780.¹⁷²

¹⁷² RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1780

Kobberhandelen 1751-1780

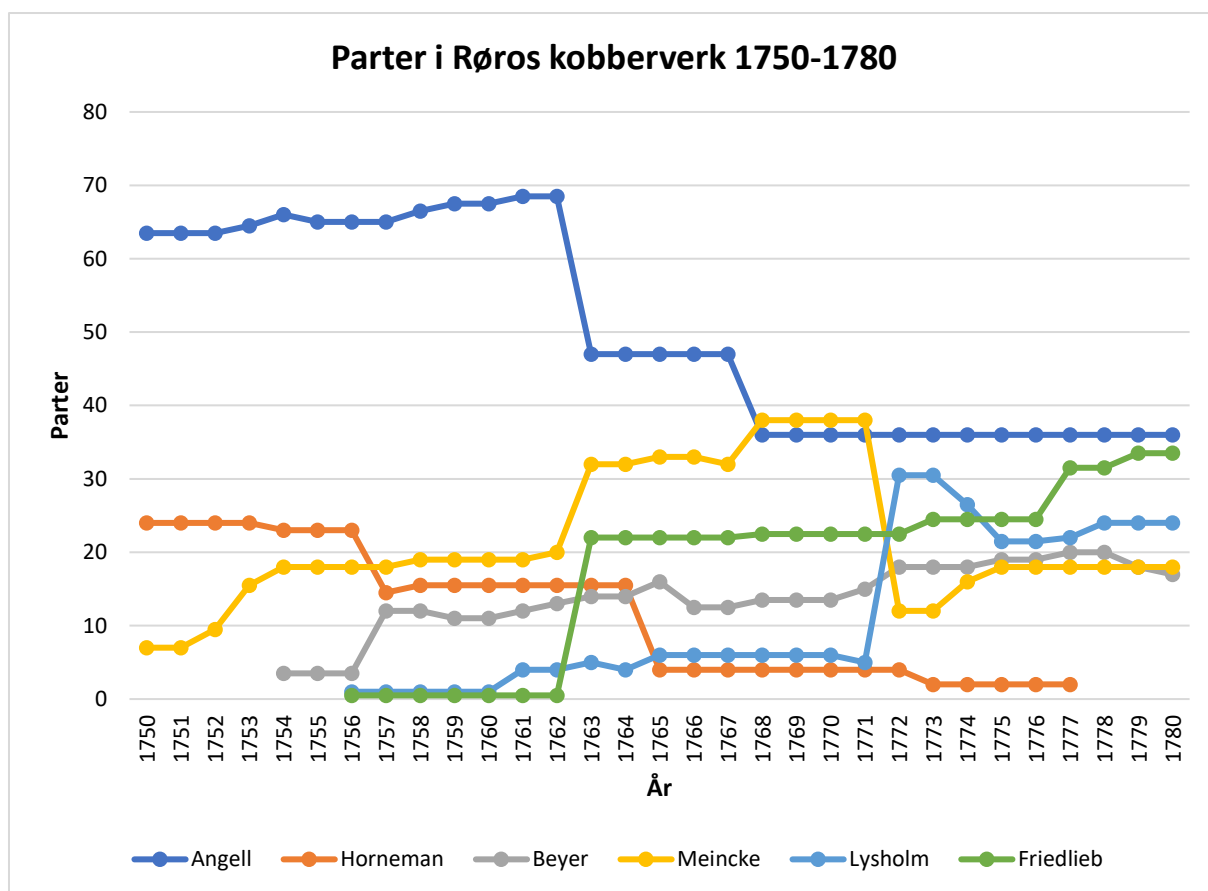
Mellom 1751 og 1780 var det seks familier som dominerte kobberhandelen. Dette var familiene Angell, Horneman, Beyer, Meincke, Lysholm og Friedlieb. Ut ifra figur 8 og 9 kan man se utviklingen innen kobbereksperten, og parter ved Røros kobberverk for de forskjellige familiene mellom 1750/51 og 1780.

Grunnen til at Røros kobberverk er fremhevet er at dette var det absolutt største kobberverket i Norge på denne tiden. Røros kobberverk produserte mer kobber enn de andre kobberverkene til sammen. Derfor var det en viss sammenheng mellom det antall parter kjøpmennene hadde i Røros kobberverk, og hvor store de var i kobberhandelen i samme periode. Dette skal vi se nærmere på om litt. Først skal vi se på hovedtrekkene i kobberhandelen mellom 1751 og 1780.

Figur 1 viser at eksporten varierte fra år til år for de forskjellige kjøpmennene, men at de totalt sett eksporterte mye kobber de årene de var aktive innen kobberhandelen. Går vi inn på de forskjellige familiene er det familien Angell som eksporterte minst med 7147 skippund. Dette er mye fordi denne familien ikke eksporterer kobber etter 1767. Neste på lista er familien Horneman med totalt 7954 skippund kobber eksportert fra 1751 til 1775. For denne familien minket eksporten kraftig etter Hans Hornemans død i 1764. Over Horneman finner vi Otto Beyer og madame Beyer som til sammen eksporterte 14 273 skippund kobber mellom 1751 og 1780. Familien Beyer var aldri blant de som eksporterte mest kobber årlig, men siden de er de eneste av de seks store innen kobberhandelen som årlig eksporterte kobber mellom 1751 og 1780, ble den totale eksporten høy. Så er det familien Friedlieb. De eksporterte totalt 16 327 skippund kobber mellom 1751 til 1780. Litt over det finner vi familien Lysholm, som eksporterte 16 714 skippund i samme periode. Felles for disse er at det meste av dette kobberet ble eksportert etter 1768. De som eksporterte mest kobber gjennom perioden var familien Meincke, med 17 537 skippund. Denne familien var aktiv i kobbereksperten hvert år, med unntak av 1771, samme år som Hilmar Meincke døde.¹⁷³

Med utgangspunkt i disse tallene vil det være enkelt å si hvem som var mest dominerende i denne perioden. Men så svart på hvitt er det dessverre ikke. Dette kommer vi tilbake til senere.

¹⁷³ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1780

Figur 9: Viser utviklingen i antall parter til Angell, Horneman, Beyer, Meincke, Lysholm og Friedlieb mellom 1750-1780.¹⁷⁴ Angell består av partene til Thomas Angell, Lorentz Angell, Henrik Angell, Peter F. Suhm, Johan Mangelsen og Thomas Angells stiftelse. Horneman består av Hans Horneman, Gerrit Horneman og Henrik Horneman. Beyer består av Otto Beyer og madame Beyer. Meincke består av Hilmar Meincke og Henrick Meincke. Lysholm består av Henrich Lysholm, Broder B. Lysholm og Catarina Lysholm. Friedlieb består av Andreas Christian Friedlieb, madame Friedlieb og Alexander Hammond Friedlieb.

Figur 9 viser en oversikt over antall parter i Røros kobberverk som de forskjellige familiene var i besittelse av mellom 1750 og 1780. Det første som skiller seg ut er familien Angells parter. De eide gjennom hele perioden en stor andel parter ved verket, og var aldri under 36 parter. Videre ser vi at partene til Horneman gikk gradvis nedover frem mot 1777. Beyer utvidet antall parter gradvis fra 1754, mens for de tre andre familiene går utviklingen i antall parter i rykk og napp. Eksempler på dette er for eksempel Friedliebs øking i parter mellom 1762 og 1763. Han kjøpte da Johan Mangelsen sine 21,5 parter, noe som vises gjennom et dropp i grafen for Angell-familien mellom de samme årene. Et lignende tilfelle var når Catarina Lysholm arvet Røros-parter etter faren i 1771/72, noe som resulterte i et hopp i Lysholm-familien, og et dropp i Meincke-familien.

Noe som er tydelig er at det i de fleste tilfeller er en sammenheng mellom antall parter ved Røros kobberverk, og hvem som var ledende innen kobberhandelen. Dette er tydelig

¹⁷⁴ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1750 t.o.m. 1780

gjennom hele perioden. På 1750-tallet er det familien Angell og Hans Horneman som er de dominerende partisipantene ved verket. På samme tid er det også disse som eksporterer mest kobber ut fra Trondheim. På 1760-tallet var det Hilmar Meincke som etablerte seg som den ledende partisipanten ved verket. Han eide på det meste 38 parter, og er den som eksporterte klart mest kobber fra Trondheim på dette tidspunkt. På 1770-tallet var det Catarina Lysholm og Karen Hammond sal. Friedlieb og sønnen Alexander som eide flest parter. Catarina eide på det meste 30,5 parter, mens Friedlieb på det meste eide 33,5 parter. På samme tid er det disse to familiene som eksporterte mest kobber fra Trondheim.

Mellom 1751 og 1780 er det altså de som eide flest parter ved Røros kobberverk, som også var de ledende innen kobberhandelen. Dette er naturlig siden Røros kobberverk var som sagt det største kobberverket i norsk historie, og sto til tider for 80 % av alt kobberet som ble produsert i Norge.

Selv om Angell-familien over en periode eksporterte mest kobber fra Trondheim, skiller de seg også litt ut, med tanke på forholdet mellom antall parter og total eksport. For familien Angells tilsvarte antall parter i Røros at de burde ha vært enda mer dominerende innen kobberhandelen gjennom hele perioden, enn det de faktisk var. Men til forskjell fra de andre store innen kobberhandelen stammet som vi har sett, det meste av kobberet Thomas Angell eksporterte mellom 1751 og 1767 fra Røros kobberverk. Dette var kobberutbytte fra Thomas Angells personlig parter, broren Lorentz Angells parter, Henrik Angells parter, svogeren Johan Mangelsen sine parter og Peter F. Suhm sine parter. Dette utgjorde på det meste til sammen 68,5 parter i Røros kobberverk. Dette var i 1761 og 1762, og gav et utbytte på ca. 676 skippund kobber disse årene. Frem til 1767 var det Thomas Angell som sto for eksporten av dette utbyttet. På 1760-tallet var eksporten betydelig lavere enn utbyttet, men på 1750-tallet tilsvarte det årlige utbyttet den årlige eksporten av kobber.

Etter Thomas Angells død i 1767 er det fortsatt 36 parter som er tilknyttet Angell-navnet. Dette er Thomas Angells stiftelses 18 parter og Peter F. Suhms 18 parter. Ingen av disse aktørene er å finne igjen i kobbereksperten. Årlig tilsvarte disse 36 partene mellom 500 og 700 skippund kobber i utbytte, og totalt 7768 skippund mellom 1768 og 1780.¹⁷⁵ Det er altså betydelige mengder kobber disse kjøpmennene får gjennom sine parter i Røros kobberverk. Siden produksjonen av kobber ved bergverkene til en viss grad tilsvarte mengden kobber eksportert ut fra Trondheim, er det sannsynlig at det meste av kobberet til stiftelsen og Suhm ble eksportert. Når dette tilsynelatende ikke ble gjort av stiftelsen eller Suhm personlig,

¹⁷⁵ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1768 t.o.m. 1780

er det rimelig å anta at andre kjøpmenn kjøpte opp dette kobberet, eller fungerte som forleggere for partene ved Røros kobberverk.

I tillegg til dette minket, som vi har sett, eksporten til Thomas Angell de siste årene av hans levetid. På 1760-tallet eksporterer han 1335 skippund kobber, mens det totale utbytte fra Røros kobberverk for familien var ca. 4900 skippund. Det er derfor også her litt over 3500 skippund kobber som andre kjøpmenn kunne ha kjøpt, eller fungert som forlegger for.

Selv om Angell-familien deltok i kobbereksporten etter 1767, er det ingen tvil om at partene i Røros kobberverk var viktige for deres posisjon i kobberhandelen på 1750/60-tallet. Selv om Thomas Angells stiftelse ikke er registrert som eksportør av kobber, var denne næringen fortsatt den som gav størst inntekt på 1770-tallet. Partene var altså viktig selv om kobberet ikke ble eksportert av partisipanten personlig. Videre betydde ikke flest parter at man var den største eksportøren, men likevel er det gjennomgående at alle som eksporterte mye kobber på denne tiden, også var partisipant med relativt mange parter i Røros kobberverk. Så det er tydelig at for de store innen kobbereksporten var partene ved Røros kobberverk en viktig del av næringsgrunnlaget.

På 1770-tallet kan man ikke lenger snakke om separate familier blant de største innen kobberhandelen. Man fikk da mer innfløkte familieforhold. Dette, og hvordan det påvirket kobberhandelen skal vi nå se nærmere på.

Innfløkte familieforhold

Mellom 1751 og 1767 var situasjonen blant de største innen kobberhandelen relativt oversiktlig. Hans Horneman var ansvarlig for mellom 24 og 14,5 parter ved Røros kobberverk i denne perioden, og var eier av Selbu kobberverk. Hilmar Meincke, og til dels broren Henrik, var fra starten av perioden aktive ved Løkken verk, og Hilmar ble også med tiden en betydelig partisipant ved Røros Kobberverk. Otto Beyer var gjennom hele perioden aktiv, og opparbeidet seg i løpet av perioden stadig flere parter ved Røros kobberverk. Felles for disse 3 familiene var at de på denne tiden ikke hadde tette bånd til andre kjøpmannsfamilier innen kobberhandelen, som videre påvirket kobberhandelen deres i større grad. Den eneste av de fire store mellom 1751 og 1767, som gjennom tette bånd med andre familier økte kobberhandelen var familien Angell. Thomas Angell var som vi har sett ansvarlig for eksporten av kobberet til Lorentz Angell, Henrik Angell, og Johan Mangelsen, i tillegg til sine egne parter. Etter Lorentz døde var det svigersønnen, Peter F. Suhm, som ble ansvarlig for partene. Også disse partene var Thomas Angells ansvarlig for eksporten av.

På midten av 1770-tallet var ikke situasjonen lengre like oversiktlig. Mange av de som var store på 1760-tallet var da døde, og deres parter i bergverkene var enten solgt eller gått i arv. Thomas Angell sine parter ved Røros ble testamentert til Thomas Angells stiftelse. Johan Mangelsen sine parter var nå i besittelse av familien Friedlieb, og Peter F. Suhm hadde partene etter Lorentz Angell. Hans Horneman etterlot noen av sine parter til sønnene Gerrit og Henrik, mens de resterende partene ble trolig spredt mellom andre kjøpmenn innen kobberhandelen. Dette kan man si med bakgrunn i at det er ingen som økte sine parter ved Røros kobberverk i noen større grad i 1765, men flere som økte sin andel med en eller to parter.¹⁷⁶

På starten av 1770-tallet var det flere dødsfall innen kobberhandlerne i Trondheim. Det dødsfallet som fikk mest innvirkning på kobberhandelen videre, var dødsfallet til Hilmar Meincke i 1771. På dette tidspunkt hadde han 38 parter i Røros kobberverk, 20,5 parter i Løkken verk, 12 parter i Selbu verk og trolig flere parter i Kvikne kobberverk. Hilmar Meincke var med andre ord en meget sentral skikkelse i kobberhandelen i starten av 1771. Når han døde gikk som vi har sett partene i arv. Sønnen, Henrick, arvet partene i Løkken og Selbu verk, samt 12 av partene ved Røros kobberverk. Datteren, Catarina, arvet de resterende partene ved Røros kobberverk. Catarina var på dette tidspunkt gift med Broder Brodersen Lysholm. Derfor står hennes parter oppført under ektemannens navn. Dette ble derimot en kortvarig situasjon, siden Broder døde i 1772. Etter dette står partene i Catarinas navn. Det samme gjelder eksporten av kobberet. Alt dette har vi vært inne på tidligere. Så hva hadde egentlig dette å si for kobberhandelen som en helhet?

Dette arveoppgjøret knytter familiene Lysholm og Meincke tett sammen i kobberhandelen. Søsknene Henrick og Catarina fortsetter farens bedrifter, men nå under forskjellige slektsnavn. I årene som følger kan de se ut som søsknene bytter parter seg imellom. De årene hvor Catarinas antall parter synker, øker Henrick sine parter med et tilsvarende antall. Dermed var ikke familien Meincke og familien Lysholm to separate aktører på kobbermarkedet i Trondheim, men to aktører som samarbeidet innenfor denne næringen. Selv om parter hyppig skiftet eier, forble de innenfor de to familiene. Dette førte til at søsknene til enhver tid eide over 40 parter ved Røros kobberverk, og med det samlet sett var de klart største partisipantene ved verket.

På samme tid stifter Lysholm-familien bånd til familien Friedlieb gjennom ekteskapet mellom Anna Tønder (enken etter Henrich Lysholm) og Alexander Hammond Friedlieb (sønn

¹⁷⁶ SAT, Privatarkiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: 1765

av Karen og Andreas Christian Friedlieb). Inn i ekteskapet hadde Anna blant annet med seg to sønner fra sitt forrige ekteskap. Dermed var det også en kobling mellom familien Friedlieb og familien Lysholm, noe som med tiden potensielt tilførte over 30 parter i Røros kobberverk som var i tilknytning til Lysholm-navnet. Dette hadde trolig ikke noen stor innvirkning på kobberhandelen til Lysholm de første årene av ekteskapet, siden dette ikke i utgangspunktet var et familiært bånd. Sønnene som Anna hadde fra sitt forrige ekteskap, var derimot Catarinas tantebarn. Og når de tok over firmaet etter stefaren senere på 1700-tallet, var en enda større del av kobbernæringen samlet under Lysholm-navnet.

Dermed ble det i løpet av 1770-tallet etablert nære bånd mellom de tre største familiene innen kobberhandelen på denne tiden. Siden det var søsken som var overhodene i familien Meincke og familien Lysholm, kan disse fra 1772 ses på som en samlet handlende enhet. I løpet av siste del av 1700-tallet, ble også familien Friedlieb knyttet til dette. Dette var kanskje det mest fremtredende i utviklingen innen kobberhandelen mellom 1751 og 1780.

Fremtredende kvinner og skipsredere

Noe som også er verdt å merke seg, er det faktum at 1770-tallet var dominert av kvinnelige kobberhandlere. Dette var enkene etter Otto Beyer, Broder Brodersen Lysholm og Andreas Christian Friedlieb. Allerede fra 1773 var Catarina Lysholm og Karen Hammond sal. Friedlieb de to største partisipantene ved Røros kobberverk. Catarina med 30,5 parter og Karen med 24,5 parter. Karen sto som eier frem til 1777, men fra 1778 var det sønnen som forvaltet partene. Samme året tok madame Beyer over ansvaret for 20 parter ved Røros kobberverk etter sin avdøde ektemann.¹⁷⁷

I tillegg til å være store inne kobberhandelen, var disse kvinnene også deltagende i flere andre næringer. Blant annet som skipsredere. En forutsetning for at de største innen kobberhandelen var så store, er at de var skipsredere. Familien Meincke hadde lenge vært store innen skipsnæringen, og Henrik Meincke og Catarina Lysholm eide mange skip sammen. De eide på 1770-tallet også et skipsverft på Baklandet i Trondheim.¹⁷⁸ Andreas Christian Friedlieb og Otto Beyer var også skipsredere.¹⁷⁹ Etter deres død var det enkene som tok over ansvaret også for denne næringen. Som skipsredere hadde de muligheten til å eksportere kobberet på egne skip. Kjøpmennene var avhengig av å eksportere kobberet for at kobberhandelen skulle lønne seg. Kobberprisene var betydelig høyere i havner ute i Europa

¹⁷⁷ SAT, Privatarxiv 211 Røros kobberverk, Bergregnskap: f.o.m. 1773 t.o.m. 1778

¹⁷⁸ Johansen, 1929: 151

¹⁷⁹ Supphellen, 1997: 303

enn de var i Norge. Dermed var det gunstig å kunne eksportere kobberet på egne skip, for å senke eksportkostnadene. Dette viser at de største innen kobberhandelen ofte var aktive innen flere næringer til samme tid, noe som videre tyder på at dette er snakk om de mest kapitalsterke i samfunnet på denne tiden.

Tiendekobberet

Et av spørsmålene som ble stilt innledningsvis gikk på hvilken rolle tiendekobberet kjøpmennene tilegnet seg på auksjon, spilte i kobberhandelene. Her vil svaret variere ut ifra hvilken kjøpmann det snakkes om. Hvis vi ser på de store innen kobberhandelen var det flere som deltok på auksjonene. Hans Horneman, Otto Beyer, Hilmar Meincke, Henrik Meincke, Broder Brodersen Lysholm, Catarina Lysholm og Andreas Christian Friedlieb deltok til forskjellige tider på auksjonene. Av disse var det Otto Beyer og Hilmar Meincke som i løpet av perioden kjøpte mest kobber. De kjøpte rundt 400 skippund hver.¹⁸⁰ Sammenlignet med den totale eksporten til disse to, begge over 13 000 skippund, vil ikke 400 skippund utgjøre noen stor forskjell i det store bildet. Det samme gjelder de andre store innen kobberhandelen. De kjøpte alle rundt 200 skippund på auksjoner, noe som er ubetydelige summer i forhold til den totale eksporten.

For Otto Beyer og Broder Brodersen Lysholm kan noe av tiendekobberet vært av betydning. De var begge aktive på kobberauksjonene de første årene de var aktive i kobberhandelen. Det er her snakk om en auksjon i 1755 for Beyer, og 1768 for Lysholm. På samme tidspunkt eide de ikke mange parter ved Røros kobberverk. Dermed kan mye av kobberet Otto Beyer og Broder Brodersen Lysholm eksporterte disse årene stamme fra kobberauksjonene.

Når det gjelder de mindre av kjøpmennene i perioden, var kobberet de kjøpte på auksjon av større betydning, siden de totalt sett ikke eksporterte så mye kobber. De som kjøpte kobber på auksjon var Bernard Archdall, Hans Jepsen, Agent Lassen, Thomas Jelstrup, Mathias Friis og Busch og Ulricksson. Totalt sett kjøpte disse mindre tiendekobber enn de store innen kobberhandelen.¹⁸¹

Hvis man ser kobberhandelen mellom 1751 og 1780 under ett, utgjør tiendekobberet bare en liten del av kobberhandelen. Hvorfor de største innen kobberhandelen valgte å kjøpe dette kobberet, og om de faktisk tjente noe på det er usikkert. En mulighet er at de ønsket å

¹⁸⁰ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

¹⁸¹ SAT, Trondheim byfogds- og skrivers arkiv, Auksjonsprotokoller, Auksjonsprotokoll 1728-1780

seile med fullastede skip, og dermed fylte opp med tiendekobber. Uansett bidrog dette kobberet til økt eksport av kobber fra Trondheim.

Fortsatt en næring for de få

Det var i utgangspunktet to grunner for å dele inn perioden mellom 1751 og 1780 i to mindre perioder. Den første var rent teknisk, ved at innholdet skulle bli mer oversiktlig. Den andre var en hypotese om at bortgangen til Thomas Angell og Hans Horneman på 1760-tallet ville markere et skille i utviklingen av kobberhandelen. Som vi har sett markerte dette et klart skille for disse to familiene, i og med at etter 1760-tallet var ingen av dem deltakere i kobberhandelen i noen stor grad. Men ser man på kobberhandelen som en helhet mellom 1751 og 1780 markerer ikke bortgangen til Thomas Angell og Hans Horneman noe stort skille i kobberhandelen i Trondheim.

I løpet av perioden kan man derimot se flere mindre skiller. Allerede i 1757/58 ser vi en gradvis endring innen maktbalansen i kobberhandelen. Etter en årrekke som de største innen kobberhandelen, blir eksporten til Thomas Angell og Hans Horneman i løpet av disse årene overgått av Otto Beyer og Hilmar Meincke. Hvis man regner med eksporten til Henrich Meincke, Hilmars bror, kan man si at Hilmar allerede tidlig på 1750-tallet var på nivå med Angell og Horneman. Men fra og med 1758 er både Hilmar Meincke og Otto Beyer de ledende innen kobberhandelen. Hilmar Meincke var den som eksporterte mest av disse to. Hilmar Meincke fortsatte å øke eksporten frem mot sin død i 1772.

Otto Beyer på sin side var en av de mest stabile kobberhandlerne gjennom perioden. Han har fra 1760 på det minste 11 parter ved Røros kobberverk, og på det meste 20 parter. Stort sett ligger antall parter mellom 16 og 19. Etter hans død i 1777, overtok enken forvaltningen av kobberet. Dette førte til at han, og etter hvert enken, eksporterte stabilt mye kobber på 1760- og 70-tallet. Eksporten lå da med få unntak på rundt 500-600 skippund årlig. I forhold til de andre store innen kobberhandelen, hadde ikke Otto Beyer tette familiære bånd til noen av disse. Han hadde derimot tette bånd til kjøpmenn som hadde gått i lære hos han på 1750- og 60-tallet, deriblant Herman Hoë, men ingen av disse fikk en så sentral rolle innen kobberhandelen i denne perioden, at det påvirket handelen til Otto Beyer. Dette gjør at etter 1758 bidro ikke Otto Beyer til noe markant skille innen kobberhandelen i Trondheim.

Hilmar Meincke var derimot starten på utviklingen som kom til å prege kobberhandelen fram til 1780. Allerede før Hilmars død i 1771 var familien Meincke og Lysholm linket sammen gjennom ekteskapet mellom Catarina Lysholm og Broder Brodersen

Lysholm. Når Catarina arver store deler av farens parter ved Røros kobberverk, var også et forhold innen kobberhandelen etablert. På dette tidspunkt hadde de to familiene kombinert 42,5 parter ved Røros kobberverk og 20,5 parter ved Løkken verk. Dette var de to største kobberverkene på denne tiden. I tillegg eide de parter i kobberverkene ved Selbu, Kvikne og Fredriksgave. Dette gav i årene som fulgte en samlet årlig eksport på over 1500 skippund kobber for de to familiene.

Så gjennom ekteskap og arv kan man si at to av de største innen kobberhandelen hadde blitt enda større. Men det stoppet ikke der. Vi har tidligere snakket om den siste av de store, familien Friedliebs rolle i dette. For etter Henrich Lysholm gikk bort rundt 1770, giftet enken, Anna Tønder, seg på nytt med Alexander Hammond Friedlieb.¹⁸² Dermed var en familiær kobling mellom familiene Friedlieb og Lysholm opprettet. Denne koblingen hadde trolig ingen umiddelbare konsekvenser for kobberhandelen til Alexander, men siden Anna Tønder hadde to sønner fra forrige ekteskap, som da var brorsønnene til Broder Brodersen Lysholm, ble et familiebånd knyttet mellom familiene. Disse sønnene skulle senere ta over stefarens handel, men dette er først i 1792, og ikke like relevant for denne oppgaven.¹⁸³ Selv om Alexander ikke hadde noen direkte økning i kobberhandelen som følge av ekteskapet med Anna Tønder, skapte ekteskapet en mulighet for samarbeid mellom de forskjellige familiene.

Et annet spørsmål som denne oppgaven prøver å gi svar på, er hvorvidt kobberhandelen i 1780 fortsatt var en næring fordelt på få, men kapitalsterke kjøpmenn, eller om det var en næring som et større mangfold av kjøpmenn tok del i. Her er svaret litt delt. Det var flere som deltok i kobberhandelen i 1780, enn det var i 1751. Som vi har sett var det flere mindre kjøpmenn innen kobberhandelen mellom 1768 og 1780, enn det var mellom 1751 og 1767. Dette er ikke bare med bakgrunn av de som er tatt med i denne oppgaven, men også med bakgrunn i listene for kobberekspert, hvor det er registrert betydelig flere forsendelser på 1770-tallet, enn det var registrert på 1750-tallet. Mange av disse forsendelsene tilhører de største innen kobberhandelen, som for eksempel Meincke, Lysholm og Friedlieb. Men det er også en større bredde i antall kjøpmenn utenom disse store.¹⁸⁴ Dermed hadde antallet kjøpmenn innenfor kobberhandelen økt fra 1750-tallet til 1770-tallet.

Ser man derimot på mengden kobber som ble eksportert, sto de største for en større andel av den totale eksporten på 1770-tallet, enn de gjorde på 1750-tallet. Mellom 1751 og 1767 sto Thomas Angell, Hans Horneman, Hilmar Meincke og Otto Beyer for nesten 65 % av

¹⁸² Supphellen, 1997: 303

¹⁸³ Supphellen, 1997: 303

¹⁸⁴ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1751 t.o.m. 1780

eksporten. Tar man med eksporten til Henrich Meincke vil denne andelen være enda litt høyere. Går vi videre til neste periode sto de 4 dominerende familiene (Lysholm, Friedlieb, Meincke og Beyer) for over 73 % av den totale eksporten mellom 1768 og 1780. Dette er ikke en kraftig økning fra forrige periode, men det viser at til tross for flere aktive kjøpmenn innen kobberhandelen, sto de største for en enda større andel av den totale handelen. Videre kan man argumentere for at selv om det er 4 familienavn som er fremtredende i handelen, er 3 av disse 4 knyttet sammen gjennom familiære bånd. Dermed kan man si at man egentlig bare har en dominerende enhet innen kobberhandelen på 1770-tallet. For hvis man summerer kobberhandelen til Friedlieb, Lysholm og Meincke i denne perioden, vil til sammenligning handelen til Otto Beyer falle inn under kategorien «de mindre kjøpmennene».

Videre ligger noe av forklaringen i et økt antall kjøpmenn innen kobberhandelen, i hvor mye kobber som ble produsert denne perioden. 1771 til 1780 er den perioden mellom 1650 og 1850 hvor det ble produsert mest kobber ved Røros kobberverk. Siden Røros var det største kobberverket i regionen, påvirket dette naturlig nok eksporten av kobber. Eksporten lå på 1770-tallet stort sett over 4000 skippund årlig, og noen år nesten opp mot 5000 skippund.¹⁸⁵ Så selv om de største innen kobberhandelen eksporterte en stor andel av dette, var det likevel totalt sett større mengder kobber som var fordelt på de mindre kjøpmennene i denne perioden.

De største var altså fortsatt betydelig større enn de mindre innen kobberhandelen. Dette betydde ikke at de mindre kjøpmennene innen kobberhandelen var kapitalsvake. Mange av de mindre kjøpmennene var blant de fremste kjøpmennene i Trondheim på denne tiden, men sammenlignet med de største, blir de små i forhold. Det som kan virke å være tendensen innen kobberhandelen er at de som allerede var store partisipaner tok på seg ansvaret for å eksportere kobberet til andre partisipaner, og på den måten ble enda større. Noen kjøpte også kobber på kobberauksjoner, men for de største innen kobberhandelen hadde ikke dette kobberet så mye å si for den totale virksomheten. For de mindre kjøpmennene innen kobberhandelen derimot, kan kobber kjøpt på auksjon vært av betydning. Det at de største kunne eksportere kobber for andre kjøpmenn, kan ha en sammenheng med at disse også var blant de største innen skipsnæringen. Det betydde at de kunne frakte kobberet ut fra Trondheim på egne skip. Hvem som satte igjen med den største gevinsten, sier listene for kobberekspert lite om, men noe tjente nok forleggerne på å eksportere kobberet for andre kjøpmenn. Uansett så førte denne handelen til at noen få kjøpmenn med utgangspunkt i listene

¹⁸⁵ RA, Generaltollkammeret, Tollregnskap: f.o.m. 1770 t.o.m. 1780

for kobbereksport, fremsto som betydelig større innen kobberhandelen, enn hva deres parter i bergverkene tilsa.

Selv om det er flere aktive kjøpmenn innen kobberhandelen mellom 1768 og 1780 enn det var mellom 1751 og 1780, var kobberhandelen fortsatt en næring dominert av enkeltfamilier. Disse hadde en enda større markedsandel enn tidligere, og i praksis var de med tiden blitt redusert til én stor familie, hvor flere av familiemedlemmene var betydelige partisipanter ved bergverkene og eksportører av kobber. Så selv om det i perioden mellom 1751 og 1780 var et skille i hvilke familier som sto sterkest i kobberhandelen, var det fortsatt slik at kobberhandelen var en næring fordelt på få hender.

Sluttord

En masteroppgave på lektorstudiet skal inneholde en profesjonsrettet del, hvor man forklarer hvordan denne prosessen har gitt meg kunnskaper og erfaringer som kan komme til nytte i mitt fremtidige yrke som lærer. Arbeidet med denne oppgaven har gitt meg spesialkunnskaper om norsk næringsutvikling på 1700-tallet. Dette kan komme til nytte når kompetansemålet; «gjøre rede for næringsutvikling i Norge fra ca. 1500 til ca. 1800 og analysere virkningene for sosiale forhold i denne perioden», skal presenteres til elever på videregående skole. I tillegg er arbeidet med kildene en verdifull erfaring, siden kildebruk er et fokus historiefaget allerede fra ungdomstrinnet. Så deler av arbeidet vil komme til nytte, men mye av den spesialkunnskapen kan dessverre bli litt for spesifikk for historieundervisningen i skolen som er relativt generell.

Litteraturliste

Bull, I. (1986). Enkers levebrød i et førindustrielt bysamfunn. I *Historisk Tidsskrift*. (3/86). S. 318-341.

Bull, I. (1992). *Thomas Angell. Kapitalisten som ble hjembyens velgjører*. Trondheim: Thomas Angells Stiftelser.

Bull, I. (1998). *De Trondhjemske handelshusene på 1700-tallet. Slegt, hushold og forretning*. Trondheim: HF-fakultetet, NTNU.

Bækkelund, B. (red.), Kalvatn, S. J. (red.). (1998). *Folldal verks historie. Ca. 1745-1993*. Folldal: Folldal kommune.

Falck-Muus, R. (1932). Kvikne Kobberverk 1631-1931. I *Svensk Bergs- & Brukstidning*. (11. årg.)

Johansen, O. J. (1929). *Trondhem i svundne tider. En tusenårs vandring gjennom byen*. Trondheim: Krogshus Boktrykkeri.

Nissen, G. (1967). *Thomas Angells Stiftelser 1767-1967*. Trondheim: Aktietrykkeriet.

Nissen, G. B. (1976). *Røros kobberverk 1644-1974*. Trondheim: Aktietrykkeriet.

Orkla grube-aktiebolag. (1954). *Løkken verk: en norsk grube gjennom 300 år*. Trondheim: (Brun)

Rolseth, P. O. (1945). *Selbo kobber-værk*. Selbu og Tydal historielag.

Sogner, B. (1962). *Trondheim bys historie. Kjøpstad og stiftsstad*. Trondheim: F. Bruns Forlag.

Sprauten, K. (1974). *Finansiering av Hans Hornemans utenrikshandel 1745-1758*. Universitetet i Oslo, Oslo.

Supphellen, S. (1997). *Innvandrerens by*. Oslo: Universitetsforlaget.

Thaulow, C. (1919). *Personalhistorie for Trondhjems by og omegn i et tidsrum af circa 1 1/2 aarhundrede (omfattede ca. 1300 Personer): afsluttet omkring 1876*. Trondheim: I kommission hos Holbæk Eriksen.

Vogt, J. T. L. (1895). *Kobberets historie i fortid og nutid og om udsigterne for fremtiden: med særlig hensyn til den norske bergverksdrift paa kobber*. Kristiania: Malling.

Øisang, O. (1942). *Røros kobberverks historie*. Trondheim: Nidaros Boktrykkeri.

Kilder

Riksarkivet. Generaltollkammeret. Trondheim A. f.o.m. 1768 t.o.m. 1780.

Statsarkivet i Trondheim. Privatarkiv 211 Røros kobberverk. Klasse 8 Bergregnskap. 8.1.68-8.1.98 (f.o.m. 1750 t.o.m. 1780)

Statsarkivet i Trondheim. Trondheim byrett/byfogd/byskriver. Auksjonsprotokoller. Auksjonsprotokoll 1728-1780.

Thomas Angell stiftelsers arkiv. XX. Bergverker 1768-. A. Kobberbok 1768-1829

Thomas Angell stiftelsers arkiv. XX. Bergverker 1768-. C. Kontrabog med berg-, proviant- og materialskrivern 1773-1829

Forkortelser i notene

SAT: Statsarkivet i Trondheim

RA: Riksarkivet